



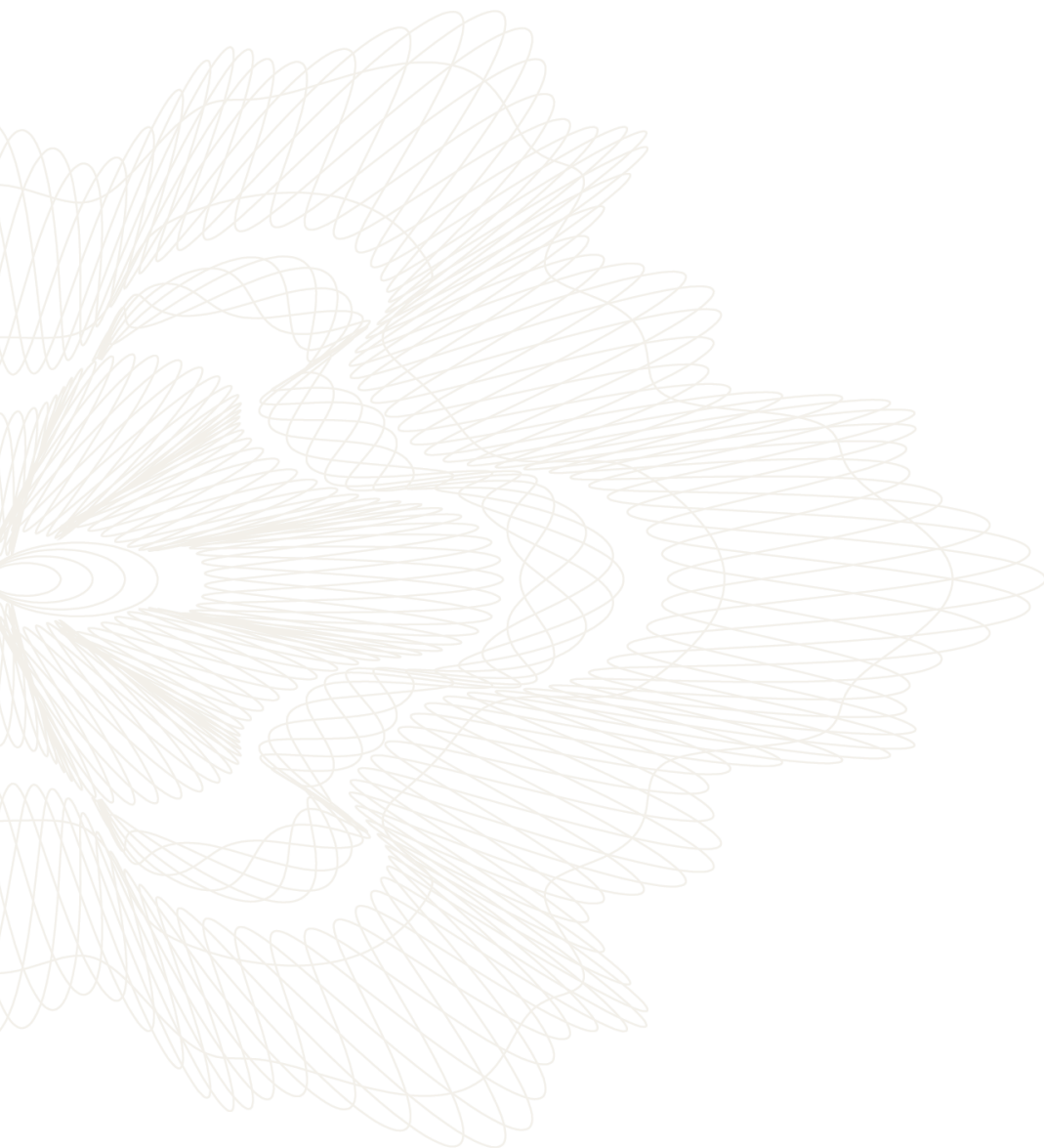
NORGES BANK

Finansiell stabilitet  
**2013**

Norges Banks rapportserie nr. 5-2013



# Finansiell stabilitet 2013



## Norges Bank Oslo 2013

Adresse: Bankplassen 2  
Post: Postboks 1179 Sentrum, 0107 Oslo  
Telefon: 22 31 60 00  
Telefaks: 22 41 31 05  
Reg nr: 0629/7  
e-post: [central.bank@norges-bank.no](mailto:central.bank@norges-bank.no)  
Internett: <http://www.norges-bank.no>

Sentralbanksjef: Øystein Olsen  
Visesentralbanksjef: Jan F. Qvigstad

Ansvarlig redaktør: Øystein Olsen  
Omslag og grafisk utforming: Burson-Marsteller  
Sats og trykk: 07 Media AS  
Teksten er satt med 10,5 pt Times New Roman / 9,5 pt Univers

ISSN 1502 - 2765 (trykt)  
ISSN 1503 - 884X (online)

# Innhold

<b>Mer å gjøre</b>	<b>7</b>
<b>1 Den norske banksektoren</b>	<b>8</b>
<b>2 Bankenes finansiering og soliditet</b>	<b>10</b>
Finansiering	10
Soliditet	16
Rammer:	
- Norske bankers valutafinansiering av kroneeiendeler	22
- Kapitalbevegelser og bankenes utenlandsopplåning	24
- Tilpasningen til høyere kapitaldekning i bankene	25
<b>3 Robusthet i bankene – stresstester av soliditet</b>	<b>26</b>
Ramme:	
- Husholdningenes kjøpekraft i boligmarkedet	33
<b>4 Mot et nytt kriseløsningsregime</b>	<b>35</b>
EUs kriseløsningsdirektiv	36
Krisehåndteringssystemet i Norge	37
Rammer:	
- Krisehåndtering og bankenes finansieringsstruktur	39
- Sentrale motparter	40
<b>Vedlegg</b>	
Internasjonale regelverksprosesser	42
Ordforklaringer	43
Tabeller	48

Rapporten er basert på informasjon fram til og med kl 12.00 2. desember 2013

## Norges Banks rapporter om finansiell stabilitet

Finansiell stabilitet innebærer at det finansielle systemet er robust overfor forstyrrelser, slik at det er i stand til å formidle finansiering, utføre betalinger og omfordele risiko på en effektiv måte.

Finansiell stabilitet er et av Norges Banks hovedmål i arbeidet med å fremme økonomisk stabilitet. Norges Banks oppgaver og ansvar på dette området følger av sentralbanklovens § 1 som sier at banken skal *“fremme et effektivt betalingssystem innenlands og overfor utlandet.”* I § 3 står det: *“Banken skal underrette departementet når det etter bankens oppfatning er behov for tiltak av penge-, kreditt- og valutapolitisk karakter av andre enn banken.”*

Norges Bank kan tilføre ekstraordinære lån til enkeltbanker eller til banksystemet når etterspørselen etter likviditet ikke kan møtes fra andre kilder. Som bankenes bank vil Norges Bank overvåke det finansielle systemet som helhet med særlig vekt på risikoen for systemsvikt.

Bankene har en sentral rolle i kredittgivning og betalingsformidling – og de skiller seg fra andre finansinstitusjoner ved at de finansierer virksomheten med innskudd fra publikum. En vurdering av risikoen for finansiell ustabilitet bygger på en bred analyse av bankene, det strukturelle rammeverket og utviklingstrekk i økonomien som kan gi opphav til forstyrrelser.

I den årlige rapporten Finansiell stabilitet ses det nærmere på langsiktige og strukturelle trekk ved bankvesenet som har betydning for finansiell stabilitet. Den løpende utviklingen i finansielle ubalanser og i bankene vurderes i *Pengepolitisk rapport med vurdering av finansiell stabilitet*, sammen med Norges Banks pengepolitiske vurderinger og beslutningsgrunnlaget for motsyklisk kapitalbuffer i bankene.

Hovedstyret ble forelagt rapporten *Finansiell stabilitet 2013* i møtet 4. desember.

## Mer å gjøre

Norges Bank skal bidra til å fremme stabilitet i det finansielle systemet. Det gjør vi blant annet ved å overvåke og informere om forholdene i finansmarkedene og hvis nødvendig peke på tiltak som kan styrke den finansielle stabiliteten. Vår rolle som bankenes bank krever også en jevnlig vurdering av strukturen og risikoen i banksystemet.

Sammenliknet med mange andre land er den norske banksektoren ikke spesielt stor i forhold til samlet verdiskaping. Utlånsvirksomheten er i hovedsak rettet mot innenlandske kunder. Et særtrekk ved de største norske bankene er likevel at en vesentlig del av utlånene finansieres med innlån fra internasjonale finansmarkeder. I tillegg har utenlandske datterbanker og filialer betydelige markedsandeler i Norge. Mens kredittrisikoen først og fremst er knyttet til utviklingen i innenlandsk økonomi, vil uro i internasjonale finansmarkeder raskt kunne ramme vår banksektor og økonomi. Det erfarte vi i 2008.

Norske banker er i dag bedre rustet til å møte forstyrrelser i finansmarkedene enn de var i forkant av finanskrisen. Løpetiden på bankenes finansiering har økt. Det gjør bankene mer robuste mot kortsiktig svikt i finansieringen. Likevel er flere norske banker et stykke unna å oppfylle det kommende internasjonale kravet til likviditet, selv etter at endringer i definisjonen har gjort kravet lettere å nå. Bankene oppfyller heller ikke forventede fremtidige krav til langsiktig stabil finansiering. Bankene bør oppfylle internasjonale krav, helst med god margin. Samtidig bør bankene offentliggjøre mer informasjon om sin finansierungsstruktur og likviditet. Det vil gi et insentiv til å redusere sårbarhet. Finanstilsynet har nylig foreslått tidligere innføring av likviditetskrav for systemviktige banker i Norge enn det legges opp til i EUs nye kapitaldekningsdirektiv. Det bør stilles krav om at alle banker offentliggjør mer informasjon om etterlevelse av likviditetskrav.

Kapitaldekningen i norske banker har økt i takt med skjerpede krav etter finanskrisen. Det er en god utvikling. Analyser i denne rapporten viser at høyere kapitaldekning gjør det lettere for bankene å håndtere et tilbakeslag i norsk og internasjonal økonomi. Kapitaldekningen er likevel ikke tilstrekkelig til å kunne møte store tap uten alvorlige konsekvenser for norsk økonomi. Mens innføring av nye risikovekter under Basel II har bidratt til å løfte kapitaldekningen, er den uvektede egenkapitalandelen i bankene fortsatt bare på nivå med hva det var på slutten av 1990-tallet. Det er ikke spesielt høyt i historisk sammenheng. Egenkapitalen i bankene bør derfor øke videre.

Et nytt internasjonalt regelverk for å håndtere banker i krise er et viktig skritt i arbeidet med å forbedre reguleringen av bankene. Arbeidet må følges opp i Norge. Vårt eget lovverk for krisehåndtering må oppdateres og gi mulighet til å la bankenes långivere bære sin del av tapene samtidig som bankenes viktigste tjenester drives videre. Også i Norge bør ansvaret for å håndtere kriserammede banker snarlig fastlegges. Norges Bank har en rolle som bankenes bank og långiver i siste instans under en bankkrise. Gitt rollefordelingen mellom ulike institusjoner og myndighetsorganer er det mest hensiktsmessig at rollen som kriseløsningsmyndighet legges enten til Finanstilsynet eller som en enhet under Finansdepartementet.

Øystein Olsen  
13. desember 2013

# 1 Den norske banksektoren

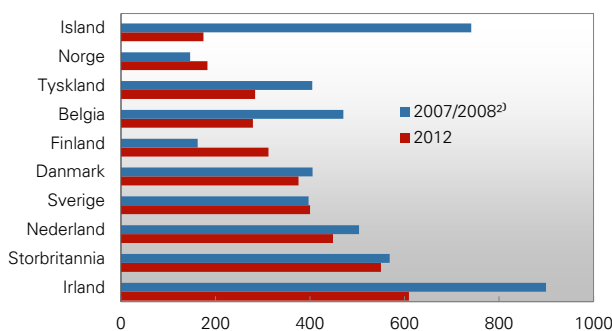
*De norske bankene har mange likhetstrekk med banker i andre land, men også noen viktige særtrekk.*

Sammenliknet med andre europeiske land er banksektoren i Norge ikke spesielt stor i forhold til samlet verdiskaping, se figur 1.1. Norske banker har en samlet forvaltningskapital på om lag to ganger samlet BNP. Den svenske banksektoren er til sammenlikning fire ganger BNP. Størrelsen på banksektoren synes å være en indikator på systemrisiko, i hvert fall når sektoren blir svært stor. Enkelte små land med svært stor banksektor i forhold til landets økonomi, som for eksempel Island og Irland, ble hardt rammet under finanskrisen. Mens andre land har bygd opp en stor finanssektor som også opererer internasjonalt, låner den norske banksektoren i hovedsak ut til innenlandske kunder.

Selv om det er mange banker i Norge, er markedet preget av forholdsvis høy konsentrasjon. DNB Bank har en markedsandel av utlån på over 30 prosent, se figur 1.2. Flere av de store skandinaviske finanskonsernene er aktive i det norske markedet. Nordeas norske datterbank er Norges nest største bank med en markedsandel på om lag 13 prosent. Utlån fra filialer av utenlandske banker, i hovedsak Handelsbanken og Danske Bank, utgjør rundt 11 prosent av samlede utlån. I næringsmarkedet har datterbankene og filialene av utenlandske banker om lag 1/3 av markedet. Det er i dag 108 sparebanker i Norge, og mange av dem samarbeider. De fleste av disse har svært små markedsandeler og er lokalt basert. SpareBank 1-alliansen og Eika Gruppen (tidligere Terra Gruppen) er to grupperinger av sparebanker i Norge. Mens SpareBank 1-alliansen består av 17 banker hvor de fleste er store i sine regioner, omfatter Eika Gruppen 76 mindre banker.

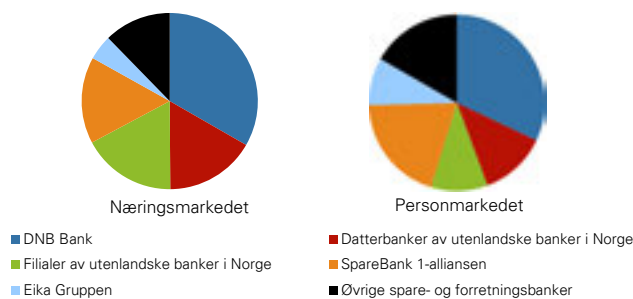
Bildet er annerledes i resten av Skandinavia, se figur 1.3. I Sverige er markedsandelene jevnt fordelt mellom de fire største bankene. Øvrige banker i Sverige har små markedsandeler. I Danmark er strukturen preget av to store

Figur 1.1 Bankenes totalbalanse som andel av BNP.<sup>1)</sup> Prosent. 2007/2008<sup>2)</sup> og 2012



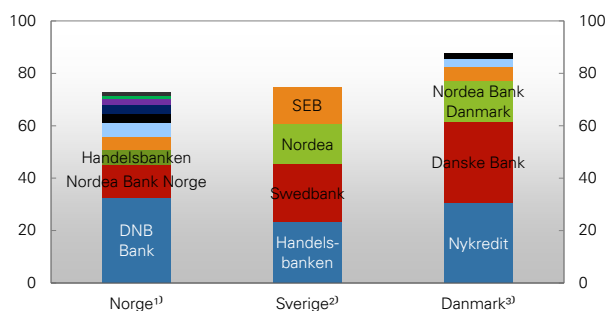
1) Alle nasjonale banker og bankkonsern inklusive datterbanker og filialer i utlandet, samt utenlandske datterbanker og filialer. BNP for Norge inkluderer oljesektoren.  
2) Data for Belgia, Finland og Norge er for 2007, mens data for øvrige er for 2008.  
Kilder: ESB, Central Bank of Iceland og Norges Bank

Figur 1.2 Markedsandeler utlån i bankmarkedet. Prosent. Per utgangen av 2012



Kilde: Norges Bank

Figur 1.3 Markedsandeler utlån for foreslått systemviktige banker i Skandinavia. Prosent. Ved utgangen av 2012



1) Se nærmere informasjon i vedlegg 1.  
2) Ved utgangen av 2011.  
3) Ved utgangen av juni 2012. Inkluderer repoer.  
Kilder: Riksbanken, Udvalget om Systemisk Vigtige Finansielle Institutter og Norges Bank

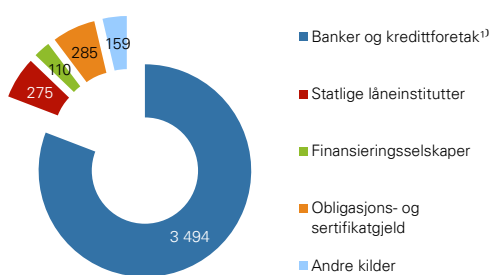


banker med like markedsandeler på utlån, mens den tredje største banken er noe mindre. De øvrige bankene har forholdsvis små markedsandeler.

Banksektoren spiller en dominerende rolle i fordelingen av kreditt. Banker og deres kredittforetak<sup>1</sup> står for over 80 prosent av samlet innenlandsk kreditt til norske husholdninger og foretak, se figur 1.4. Det er en langt større andel av samlet kreditt enn for eksempel i USA og Storbritannia, hvor obligasjonsmarkedene spiller en viktigere rolle. Norske husholdninger låner nesten utelukkende gjennom bankene. Foretakene har de siste to årene tatt opp mer lån i obligasjonsmarkedet, se figur 1.5, men

1) Benevnelsen «banker» brukes i den videre teksten.

Figur 1.4 Brutto innenlandsgjeld til publikum fordelt på kredittkilder. Milliarder NOK. Ved utgangen av oktober 2013

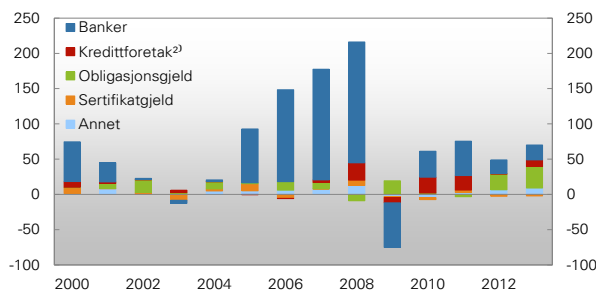


1) Alle banker og kredittforetak i Norge inkludert Eksportfinans. Kilde: Statistisk sentralbyrå

andelen obligasjonslån er fortsatt lavere enn på 1990-tallet (se figur 2.8).

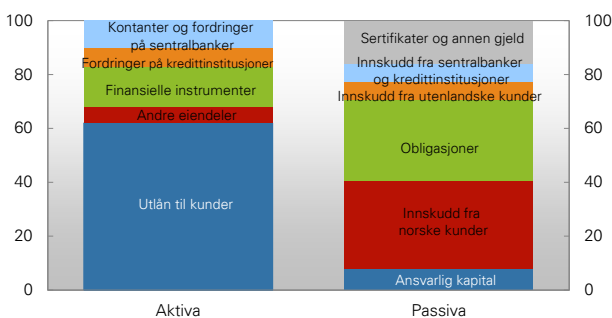
Utlån utgjør det vesentlige av norske bankers eiendeler, og bankene er utsatt for kredittrisiko, se figur 1.6. De største enkeltpostene på utlånssiden er boliglån til husholdninger og lån til næringsseiendom og skipsfart, se figur 1.7. I underkant av to tredeler av utlånene er finansiert med kundeinnskudd, mens resten er finansiert ved å utstede gjeld i verdipapirmarkedet, samt egenkapital (figur 1.6). Ved tap i bankene vil egenkapitalen være første buffer, mens usikrede obligasjoner og store innskudd kommer nest i køen. I kapittel 2 gis en nærmere omtale av utviklingen i norske bankers finansiering og soliditet over de siste årene.

Figur 1.5 Endringer i ikke-finansielle foretaks innenlandsgjeld. Fordelt på kredittkilder. Milliarder NOK. 2000–2013<sup>1)</sup>



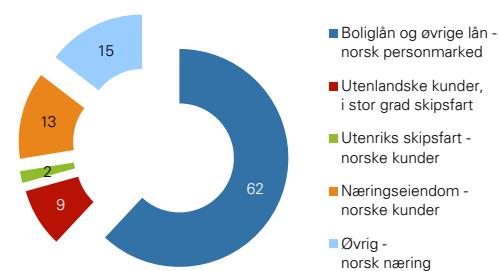
1) Til og med oktober 2013. 2) Kredittforetak, Eksportfinans og Eksportkreditt. Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 1.6 Aktiva og passiva. Norske banker og OMF-kredittforetak.<sup>1)</sup> Prosent. Per 3. kv. 2013



1) Alle banker og OMF-kredittforetak med unntak av filialer og datterbanker av utenlandske banker i Norge. Kilde: Norges Bank

Figur 1.7 Utlån fra norske banker og OMF-kredittforetak til person- og næringsmarkedet. Prosent. Per 3. kv. 2013



Kilde: Norges Bank

## 2 Bankenes finansiering og soliditet

Norske banker har i dag en bedre finansieringsstruktur og likviditet enn de hadde før finanskrisen i 2008. Samtidig har kapitaldekkningen økt, men egenkapitalnivået er likevel ikke spesielt høyt i historisk sammenheng. Det kan også synes som om bankenes innskudd er mindre stabile enn før finanskrisen.

### Finansiering

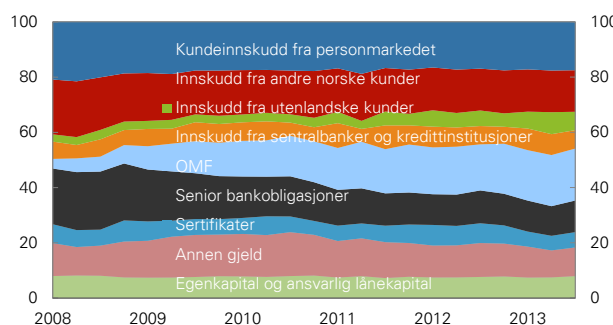
Finanskrisen avdekket at likviditetsrisikoen i bankenes finansieringsstruktur raskt kan skape problemer for enkeltbanker og for det finansielle systemet. Bankene finansierer mesteparten av sine eiendeler med innskudd og markedsfinansiering. Både innskudd og markedsfinansiering har vanligvis kortere løpetid enn utlånene. Bankene må fornye finansiering som forfaller, eller erstatte innskudd som trekkes ut før utlånene blir tilbakebetalt.

#### Flere finansieringskilder og lengre løpetider

Siden perioden før finanskrisen har andelen langsiktig finansiering i bankene økt, se figur 2.1.<sup>1</sup> Den langsiktige gjelden består av usikrede bankobligasjoner og obligasjoner med fortrinnsrett (OMF). Etter at det ble åpnet for bruk av OMF i Norge i 2007 har de vokst fram som en av bankenes viktigste finansieringskilder. Bytteordningen med staten under finanskrisen, der bankene kunne bytte OMF mot statskasseveksler, bidro til den raske økningen. Høy etterspørsel etter sikrede instrumenter i finansmarkedet de siste årene kan også ha bidratt til å øke andelen OMF-finansiering. Fremover kan krav om konvertering av gjeld til egenkapital i forbindelse med kriseløsninger for banker øke etterspørselen etter sikrede instrumenter ytterligere, se kapittel 4.

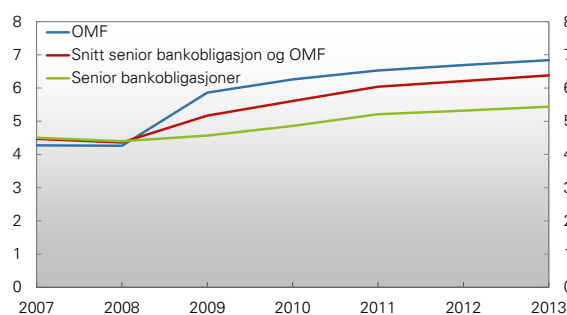
1) Norske banker og OMF-kredittforetak aggregert, ikke konsolidert. Den juridiske enheten DNB Bank ASA er inkludert. Benevnelsen «banker» brukes i den videre teksten.

Figur 2.1 Finansieringsstruktur. Norske banker og OMF-kredittforetak.<sup>1)</sup> Prosent. 1. kv. 2008 – 3. kv. 2013



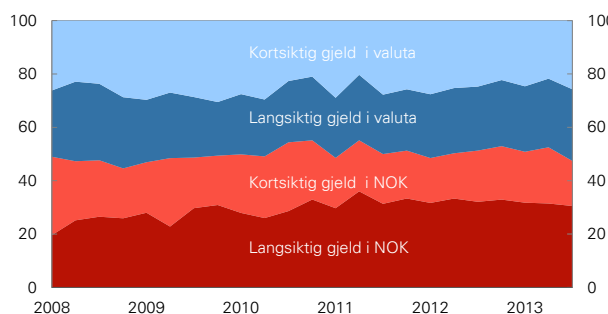
1) Summen av alle banker og OMF-kredittforetak med unntak av filialer og datterbanker av utenlandske banker i Norge. Kilde: Norges Bank

Figur 2.2 Gjennomsnittlig løpetid på utestående obligasjonslån. Banker og kredittforetak. Gjennomsnittlig antall år. 2007–2013<sup>1)</sup>



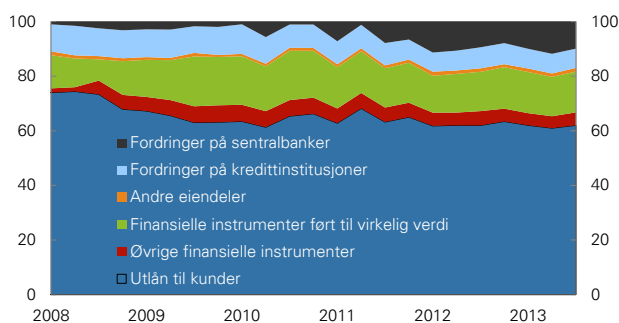
1) Til og med oktober 2013. Kilder: Stamdata og Bloomberg

Figur 2.3 Gjeld<sup>1)</sup> fordelt på valuta og løpetid. Norske banker og OMF-kredittforetak.<sup>2)</sup> Prosent. 1. kv. 2008 – 3. kv. 2013



1) Uten kundeinnskudd, gjeld i forbindelse med bytteordning og F-lån. Kortsiktig gjeld har under 1 år gjenværende løpetid. 2) Med unntak av filialer og datterbanker av utenlandske banker i Norge. Kilde: Norges Bank

Figur 2.4 Eiendeler i norske banker og OMF-kredittforetak.<sup>1)</sup> Prosent. 1. kv. 2008 – 3. kv. 2013

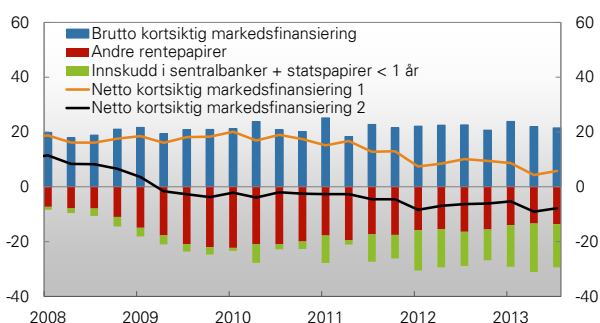


1) Alle banker og OMF-kredittforetak med unntak av filialer og datterbanker av utenlandske banker i Norge.  
Kilde: Norges Bank

Økt andel OMF-finansiering har ført til at løpetiden på obligasjonsfinansieringen har økt, se figur 2.2. I tillegg gir OMF bankene flere finansieringskilder, større investorbasis og tilgang til nye markeder. Lengre løpetid på senior bankobligasjoner bidrar også til en mer stabil langsiktig finansiering.

Finansiering med OMF har samtidig ført til at en betydelig andel av bankenes eiendeler er pantsatt. Det innebærer mindre tilgjengelige aktiva for usikrede kreditorer dersom det skulle oppstå problemer. Økt pantsetting kan dermed skape nye sårbarheter og svekke den finansielle stabiliteten, se ramme om krisehåndtering og bankenes finansieringsstruktur på side 39.

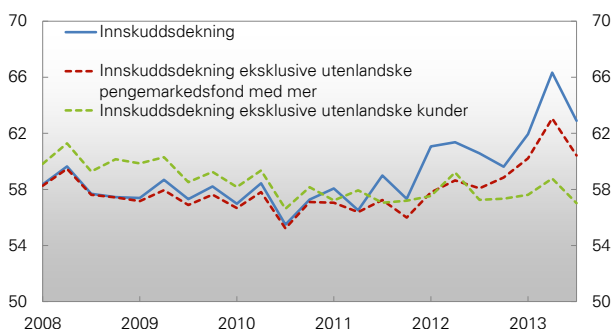
Figur 2.5 Norske bankers<sup>1)</sup> brutto og netto<sup>2)</sup> kortsiktige markedsfinansiering. Prosent av totale eiendeler. 1. kv. 2008 – 3. kv. 2013



1) Summen av alle banker med unntak av filialer og datterbanker av utenlandske banker i Norge.  
2) I netto 1 er innskudd i sentralbanker og statspapirer som forfaller innen ett år, trukket fra. I netto 2 er også andre rentepapirer trukket fra.  
Kilde: Norges Bank

Bankene henter en stor del av den langsiktige markedsfinansieringen i utenlandsk valuta, se figur 2.3. Langsiktig gjeld i valuta utgjør om lag like stor andel av samlet markedsfinansiering som før finanskrisen. Hoveddelen av dette finansierer utlån i norske kroner. Når bankene henter finansiering ute, gjør det norske banker mer sårbare for uro i utenlandske finansmarkeder. I tillegg oppstår en valutarisiko. Bankene avlastet denne valutarisikoen ved bruk av valutabytteavtaler, se ramme om norske bankers valutafinansiering av kroneeiendeler på side 22.

Figur 2.6 Innskuddsdekning.<sup>1)</sup> Prosent. 1. kv. 2008 – 3. kv. 2013



1) Innskuddsdekning er innskudd fra kunder i prosent av utlån til kunder. Alle banker og OMF-kredittforetak med unntak av filialer og datterbanker av utenlandske banker i Norge.  
Kilde: Norges Bank

De siste årene har bankene i større grad enn før plassert sine midler i likvide eiendeler, se figur 2.4. Det har redusert risikoen for at bankene skal stå uten likviditet på helt kort sikt. Den kortsiktige markedsfinansieringen i valuta og innskudd fra enkelte store utenlandske kunder benyttes i stor grad til å investere i likvide eiendeler i samme valuta. Store deler av eiendelene er innskudd i sentralbanken i USA (Federal Reserve) og Den europeiske sentralbanken (ESB), se figur 2.5. Disse fordringene har svært høy kredittkvalitet og kan enkelt realiseres. Tilpasningen gir for tiden en avkastning til svært lav risiko.

### Mer innskudd fra utenlandske kunder

Stabile innskudd er en viktig del av en solid og diversifisert finansiering. Gjennom å gjøre om innskudd til utlån med lengre løpetid, bidrar bankene til å øke kreditt- og pengemengden i økonomien. Bankene vil alltid være sårbare for at innskyterne trekker ut sine midler samtidig.

Innskuddsgarantier kan redusere sårbarheten og bidrar til at innskudd vanligvis anses som langsiktig finansiering.

Innskudd som andel av utlån har økt betydelig de siste par årene, se figur 2.6. Økningen skyldes i hovedsak økte innskudd fra utenlandske kunder. Store deler av disse innskuddene er lite stabile. Det kan være kortsiktige innskudd fra utenlandske pengemarkedsfond eller plassering av likviditet fra store foretak. Hvis vi ser bort fra de utenlandske innskuddene og utlånene, har innskuddsdekningen gått ned sammenliknet med før finanskrisen. Økt konkurranse om innskudd kan også ha gjort enkelte innenlandske innskudd mindre stabile.

Det er store forskjeller på hvor mye innskudd utgjør av finansieringen i ulike land, se figur 2.7. Sammensetningen av markedsfinansiering og innskudd varierer mye. Bankene i euroområdet har i snitt omtrent like mye innskuddsfinansiering som utlån til kunder. De store skandinaviske bankene er mer avhengige av markedsfinansiering og dermed mer eksponert for uro i finansmarkedene.

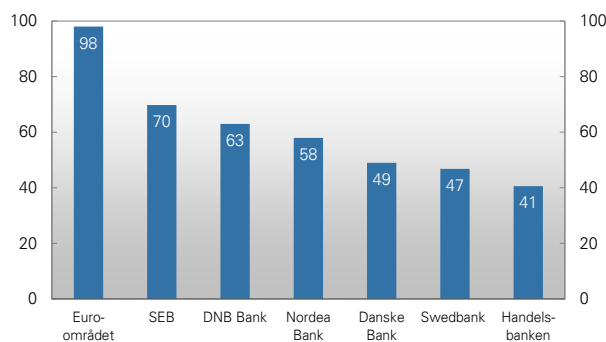
Innskuddsdekningen må ses i sammenheng med hvor viktige bankene er som kredittgjivere. I land der publikum henter store deler av finansieringen i markedet eller hvor banker selger utlån som pantet obligasjoner, utgjør innskudd vanligvis en større andel av bankutlån. Det samme gjelder dersom staten har store andeler av utlån til husholdningene eller bedriftene. I Norge står bankene for en svært stor del av samlet kreditt, og andelen har økt de siste tjue årene, se figur 2.8. Det har trolig bidratt til at innskuddsdekningen har gått ned.

### Finanskrisen har drevet fram ny likviditetsregulering

Finanskrisen ledet til økt oppmerksomhet om bankenes likviditetsrisiko, og i 2010 kom Baselkomiteen med anbefalinger om de første harmoniserte internasjonale kvantitative likviditetskravene (Basel III). Anbefalingene består av to kvantitative likviditetskrav; et krav til likviditetsbuffer (LCR<sup>2</sup>) og et krav til stabil finansiering (NSFR<sup>3</sup>), se egen boks om likviditetsregulering side 15.

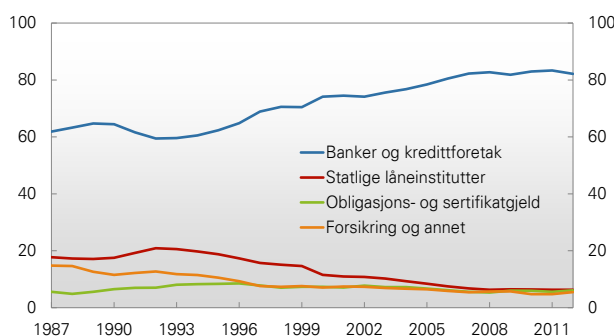
2 Liquidity Coverage Ratio.  
3 Net Stable Funding Ratio.

Figur 2.7 Innskuddsdekning<sup>1)</sup> i euroområdet og store skandinaviske bankkonsern. Prosent. 2012



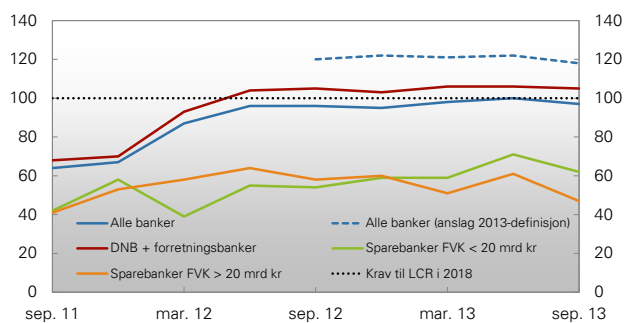
1) Innskuddsdekning er innskudd fra kunder i prosent av utlån til kunder. Kilder: SNL Financial og den europeiske sentralbanken (ESB)

Figur 2.8 Brutto innenlandsgjeld til publikum fordelt på kredittkilder<sup>1)</sup>. Prosent. 1987–2012



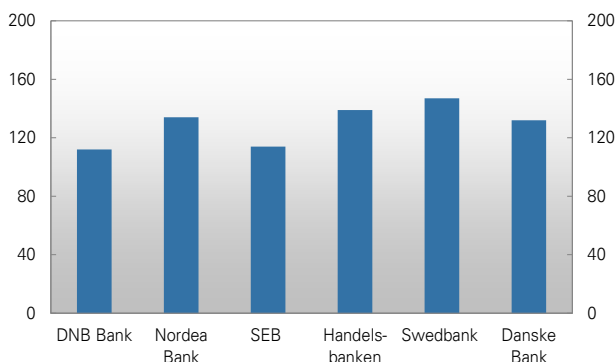
1) Fra 1. januar 2012 sektorgrupperingen endret. Dette medfører brudd i statistikken. Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 2.9 Bankenes<sup>1)</sup> likvide eiendeler i prosent av krav til likvide eiendeler (LCR)<sup>2)</sup>. Konserntall. Vektet gjennomsnitt for gruppen. Per utgangen av kvartalet. 3. kv. 2011 – 3. kv. 2013



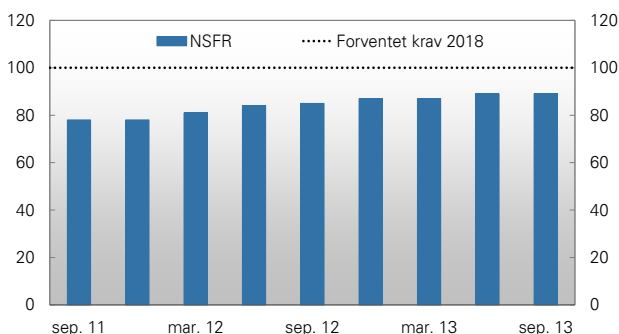
1) Alle banker med unntak av filialer av utenlandske banker i Norge.  
2) Beregningene bygger på anbefalingene som Baselkomiteen publiserte i 2010. Den stiplede linjen indikerer anslått nivå med de foreslåtte lettelsene Baselkomiteen publiserte i 2013. Kilder: Finanstilsynet og Norges Bank

Figur 2.10 Likvide eiendeler i prosent av krav til likvide eiendeler (LCR) i store skandinaviske bankkonsern.<sup>1)</sup> Prosent. Per utgangen av 3. kv. 2013



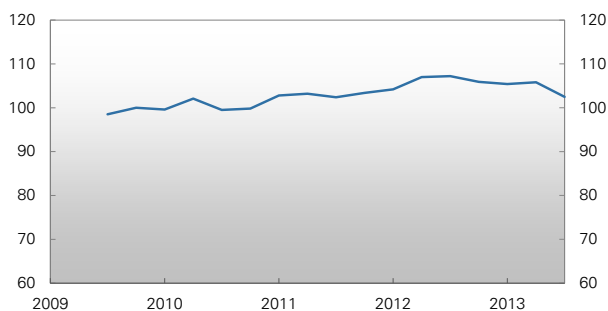
1) Beregningene for norske og svenske banker bygger på anbefalingene som Baselkomitéen publiserte i 2010. Det kan være forskjeller i definisjonene mellom de ulike bankene. Kilde: SNL Financial

Figur 2.11 Bankenes<sup>1)</sup> stabile finansiering i prosent av krav til stabil finansiering (NSFR). Konserntall. Per utgangen av kvartalet. 3. kv. 2011 – 3. kv. 2013



1) Utvalget består av 17 banker i Norge, i hovedsak de største. Kilder: Finanstilsynet og Norges Bank

Figur 2.12 Finansiering med løpetid over ett år som andel av illikvide eiendeler.<sup>1)</sup> Prosent. 3. kv. 2009 – 3. kv. 2013



1) Finanstilsynets Likviditetsindikator 1. Referansegruppen består av 13 store og mellomstore norske banker. Kilde: Finanstilsynet

Dagens likviditetsreguleringen i Norge er begrenset til kvalitative krav om at finansieringsstrukturen må tilpasses virksomheten.<sup>4</sup>

En likviditetsreserve som er tilgjengelig ved uforutsette behov, reduserer likviditetsrisikoen i bankene. LCR måler i hvilken grad bankene har en buffer av likvide eiendeler til å klare seg igjennom en 30 dagers periode med refinansieringsproblemer. Bufferen består av eiendeler som enkelt kan selges uten kraftig verdifall.

Målt med LCR har bankenes likviditetssituasjon bedret seg de siste årene, se figur 2.9. Beholdningen av likvide eiendeler har økt mer enn den kortsiktige finansieringen.<sup>5</sup> For bankene samlet ligger LCR på 100 prosent, slik indikatoren opprinnelige var definert, og godt over kravet på 100 prosent hvis vi legger Baselkomitéens nye forslag til grunn, se nærmere omtale i boksen om likviditetsregulering side 15. Selv etter at kravene er lempet på, er flere banker et stykke unna å oppfylle LCR. De store bankene har klart høyere LCR enn de mindre. Det skyldes i hovedsak at DNB har finansiert store innskudd i utenlandske sentralbanker med markedsfinansiering som har løpetid utover 30 dager. Denne finansieringen er likevel nokså kortsiktig. Flere store skandinaviske banker med høy kredittvurdering har tilpasset seg som DNB, se figur 2.10.<sup>6</sup> Det er for tiden en gunstig tilpassing for bankene.

Det andre likviditetskravet, NSFR, er et mål på i hvilken grad bankene har finansiert lite likvide eiendeler langsiktig. Også dette målet viser at bankenes finansieringsstruktur er blitt mer robust, se figur 2.11, selv om de, slik NFSR foreløpig er definert, ikke fullt ut oppfyller et fremtidig krav. Finanstilsynet har siden 2002 benyttet en langsiktig likviditetsindikator som har likhetstrekk med NSFR, se figur 2.12. Også denne indikatoren viser en liten reduksjon i bankenes likviditetsrisiko.

4 <http://www.lovdatabank.no/for/sf/for/xd-20070629-0747.html>

5 Likvide eiendeler som finansieres av gjeld med gjenværende løpetid på over 30 dager bedrer LCR-oppnåelsen.

6 Det kan være ulike tolkninger av LCR-definisjonen i de forskjellige landene.

Bedret oppfyllelse av LCR og NSFR viser at bankene har gjort endringer i balansestyringen selv om de nye likviditetskravene ennå ikke gjelder. Bankene tilpasser seg gradvis krav om bedre likviditetsstyring for å opprettholde kredittvurdering og tilgang på finansiering, men tilpassingen går sakte.

I CRD IV legges det opp til at krav til LCR innføres gradvis fra 2015 og fram mot 2018. Kravet til NSFR vil trolig bli revidert og utsatt til tidligst 2018. Finanstilsynet har foreslått en full innføring av LCR for systemviktige banker i Norge fra 1. juli 2015. I tillegg foreslår Finanstilsynet at det settes et krav til de samme bankene til likviditetsindikator 1 (se figur 2.12) på 110, men at det etter hvert erstattes med NSFR eller andre relevante likviditetsmål i CRD IV.<sup>7</sup>

### **Økt åpenhet kan redusere likviditetsrisikoen**

For bankene er det kostnader forbundet med å redusere likviditetsrisikoen. Likvide eiendeler har lav avkastning, og høyere risikopåslag gjør det kostbart å øke løpetiden

på finansieringen. Samtidig kan bankene vurdere sannsynligheten for at likviditetskriser skal inntreffe som liten. En bank som maksimerer kortsiktig avkastning, kan dermed ha svake insentiver til å redusere likviditetsrisikoen.

Mangelfull informasjon om bankenes finansiering og kompleksiteten i likviditetsvurderinger gjør det vanskelig for investorer og myndigheter å vurdere bankers likviditetsrisiko. Under finanskrisen kom dette tydelig fram da antatt likvide verdipapirer viste seg vanskelige å selge. Strengere krav til offentliggjøring av informasjon om finansiering og likviditet kan ha en disiplinerende effekt på bankers adferd. Sammenliknbare data som viser hvor stabile kundeinnskuddene er og hvor likvide eiendelene er, vil gjøre det enklere for investorer og myndigheter å vurdere likviditetsrisikoen. Nye rapporteringskrav i EU-lovgivningen har som mål å gjøre bankenes likviditetsinformasjon til myndighetene mer konsistent og tilgjengelig.<sup>8</sup> Det vil fremme finansiell stabilitet.

<sup>7</sup> [http://www.regjeringen.no/pages/38525922/horingsnotat\\_systemviktige.pdf](http://www.regjeringen.no/pages/38525922/horingsnotat_systemviktige.pdf).

<sup>8</sup> Kravet er ikke ferdig utformet av EU.

## Boks: Likviditetsregulering

I 2010 kom Baselkomitéen med anbefalinger om harmoniserte internasjonale likviditetskrav (Basel III). Anbefalingene ble oppdatert i 2013. EU tar hensyn til Basel-anbefalingene i arbeidet med kapitaldekningsreglene (CRD IV/CRR). Slik kommer anbefalingene også inn i norsk lovgivning gjennom EØS-avtalen. European Banking Authority (EBA) arbeider for tiden med å utarbeide tekniske standarder som presiserer retningslinjene ytterligere.

Likviditetsanbefalingene i Basel III består av to kvantitative krav: et krav til likviditetsbuffer (LCR) og et krav til stabil finansiering (NSFR).

LCR, Liquidity Coverage Ratio, innebærer at bankene må holde en likviditetsportefølje som er tilstrekkelig til å møte forpliktelser som oppstår gjennom en 30 dagers periode med stress i finansieringsmarkedene. Porteføljen skal inneholde svært likvide eiendeler av høy kvalitet.<sup>1</sup> LCR har to komponenter:

- Verdien av høylikvide eiendeler etter avkortning for antatt verdifall under stress
- Totale netto utbetalinger i stressperioden (forventede utbetalinger minus forventede innbetalinger, basert på forutsetninger om at markedsfinansiering ikke kan fornyes og at banken mister en del av innskuddene)

$$\text{LCR} = \frac{\text{Høylikvide eiendeler (a)}}{\text{Totale netto utbetalinger (b)}} \geq 100$$

NSFR krever at bankene skal finansiere lite likvide eiendeler med langsiktig finansiering. Anbefalingene som ble publisert i desember 2010, gjennomgås nå av Baselkomitéen og vil trolig bli revidert.

$$\text{NSFR} = \frac{\text{Tilgjengelig stabil finansiering}}{\text{Påkrevet stabil finansiering}} \geq 100$$

EU-regelverket slår fast at LCR skal innføres gradvis fra 2015 til 2018. NSFR er ennå ikke klart definert i EU-

regelverket, og det er usikkert både når og i hvilken form kravet vil bli gjort gjeldende.

Slik LCR er definert, forutsettes det at likvide eiendeler holdes i den valutaen likviditetsbehovet er i. Norske banker har et naturlig likviditetsbehov i norske kroner og trenger tilgang på likvide eiendeler i samme valuta. Et lite statspapirmarked gjør at tilgangen på likvide eiendeler i norske kroner er begrenset. Tilgangen er langt bedre i de store valutaene. Derfor vil det være lettere for bankene å oppfylle samlet LCR ved å ha en lav LCR i norske kroner, men høy LCR i amerikanske dollar og euro. Situasjonen er tilsvarende for svenske og danske banker.

For at det skal bli lettere for banker å oppfylle LCR under slike forhold, la EBA 22. oktober 2013 ut to høringer som omhandler valutaer med lite høyt likvide eiendeler.<sup>2</sup> I den ene er det gjort en foreløpig kartlegging som viser at tilgangen på likvide eiendeler er begrenset i norske og danske kroner. Kartleggingen skal revurderes når den endelige definisjonen av likvide eiendeler er klar. Den andre høringen presiserer vilkår for to unntak som blir tillatt for valutaer med begrenset tilgang. For det første kan det åpnes for å holde likvide eiendeler i en annen valuta enn den likviditetsbehovet er i. Dessuten kan det etableres en kredittlinje i sentralbanken som bankene skal kunne trekke på. Kredittlinjen vil telle som likvid eiendel. For å benytte unntakene må bankene oppfylle strenge vilkår.

Alle norske banker rapporterer LCR til Finanstilsynet basert på anbefalingene fra Baselkomitéen fra desember 2010. I januar 2013 besluttet komitéen endringer som gjør det lettere å oppfylle kravet. Flere eiendeler kan inngå i likviditetsbufferen, og stresssituasjonen som legger rammene for netto utbetalinger, ble mindre krevende. Dersom de nye anbefalingene blir gjort gjeldende, bedres bankenes LCR-oppfyllelse, men de fleste mellomstore og mindre bankene vil fremdeles ligge under kravet.

<sup>1</sup> Hvilke eiendeler som kvalifiserer som høyt likvide er under vurdering i EBA.  
<sup>2</sup> <http://www.eba.europa.eu/regulation-and-policy/liquidity-risk/draft-technical-standards-ts-on-currencies-with-constraints-on-the-availability-of-liquid-assets>. Høringsfristen er 22. desember 2013.

## Soliditet

Historisk har bankkriser hatt stor betydning for utformingen av regelverk for banker og kapitalnivået i banksektoren. I etterkant av bankkriser skjerpes regelverket, og minstekravene til egenkapital øker. Når krisene kommer noe mer på avstand, har kapitalnivået hatt en tendens til å svekkes. Dette ses også av utviklingen i Norge de siste 25 årene.

### Krav om høyere kapitalnivå og bedre kvalitet på kapitalen

Den norske bankkrise 1988–1993 ga store utlånstap. Stortingets granskningskommisjon (Smith-kommisjonen) fremhevet i etterkant at minimumskravet til kapitaldekning var lavt før krisen og at bankene var dårlig kapitalisert. Dessuten utgjorde egenkapital en for liten andel av den ansvarlige kapitalen. Utlånstapene førte til at mange banker brøt kapitalkravene og måtte reddes av myndighetene. Hadde soliditeten vært bedre på forhånd, kunne flere banker ha klart seg gjennom krisen på egen hånd.

Etter styrkingen av soliditeten i årene rett etter bankkrise, svekket den rene kjernekapitaldekningen seg gradvis fram mot innføringen av Basel II-regelverket i 2007, se figur 2.13. Store deler av denne perioden var preget av høy utlånsvekst.

I etterkant av bankkrise fulgte en nødvendig styrking av bankenes kjernekapitaldekning. Med Basel I-regelverket var minstekravet til kapitaldekning 8 prosent og til kjernekapitaldekning 4 prosent. Siden inntil 50 prosent av kjernekapitalen kunne bestå av hybrider, var det implisitt et minstekrav til ren kjernekapitaldekning på 2 prosent. Norge hadde strengere krav til kjernekapitaldekning og ren kjernekapitaldekning enn de internasjonale reglene. Det skyldtes erfaringene fra bankkrise. En lærdom ifølge Smith-kommisjonen, var at høy kapitaldekning og kapital av tilstrekkelig god kvalitet er viktige kriseforebyggende tiltak. Kommisjonen pekte også på at egenkapital er langt å foretrekke fremfor ansvarlig lånekapital. Det norske minstekravet til kjernekapitaldekning var i realiteten

### Boks: Ulike kapitalbegreper

*Egenkapitalandelen*, som er definert som egenkapital i prosent av eiendeler (forvaltningskapital), er det tradisjonelle soliditetsmålet for ikke-finansielle foretak. For å ta hensyn til at ulike eiendeler har forskjellig risiko er det utviklet egne soliditetsmål for banker og andre finansinstitusjoner. Det foretas justeringer i hvilke typer kapital som inngår i kapitalbegrepet (telleren), og eiendelene risikovektes (nevneren). I tillegg til egenkapital får enkelte typer lånekapital, som fondsobligasjoner og ansvarlig lånekapital (tilleggskapital), telle med. Kvaliteten på disse kapitalformene er dårligere enn for egenkapital. Ren kjernekapital har en bedre tapsabsorberende evne enn fondsobligasjoner, som igjen har bedre tapsabsorberende evne enn ansvarlig lånekapital. På den annen side reduseres egenkapitalen med ulike regulatoriske fradrag, blant annet immaterielle eiendeler, som goodwill og utsatt skattefordel. De viktigste kapitalbegrepene for banker er:

- 1) *Ren kjernekapital* = *Egenkapital* – *Regulatoriske fradrag*
- 2) *Kjernekapital* = *Ren kjernekapital* + *Fondsobligasjoner*
- 3) *Ansvarlig kapital* = *Kjernekapital* + *Tilleggskapital*

Størrelsen man kommer fram til ved å risikovekte bankens ulike eiendeler (utlån), kalles *beregningsgrunnlag* (*sum risikovektede eiendeler*):

$$4) \text{ Beregningsgrunnlag} = \sum_{v_i} E_{iendel_i} * Risikovekt_i$$

De tre kapitaldekningsstørrelsene *ren kjernekapitaldekning*, *kjernekapitaldekning* og *kapitaldekning* beregnes ved å dividere de tre kapitalbegrepene ovenfor med beregningsgrunnlaget.

I figur 2.13 oppgir vi også ren kjernekapital i prosent av forvaltningskapitalen. Det er et ikke-risikovektet soliditetsmål som ligger nærmere egenkapitalandelen.

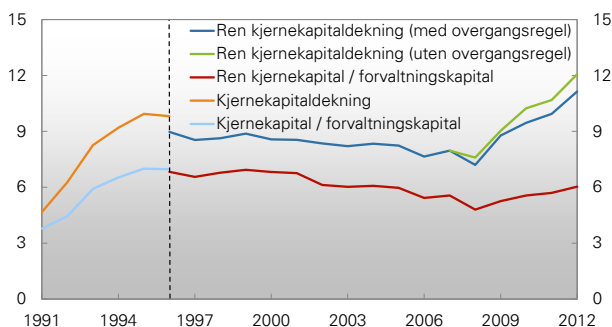


6 prosent<sup>9</sup> fra 2001, mens minstekravet til ren kjernekapitaldekning i Norge var 5,1 prosent<sup>10</sup> fra 2002, se figur 2.14.

Høyere minstekrav til ren kjernekapital i årene forut for finanskrisen enn det som gjaldt internasjonalt, var en styrke for norsk banksektor da finanskrisen rammet det internasjonale finanssystemet i 2008. Finanskrisen var først og fremst en likviditetskrise for norske banker, men krisen synliggjorde behovet for strengere bankregler på mange områder. Selv om det tok tid å utforme nye internasjonale regler, var signalene om retningen klare med høyere minstekrav til kapitaldekning og bedre kvalitet på bankenes ansvarlige kapital. Det førte til at de norske bankene med lavest kapitaldekning ble oppkapitalisert i 2009, noen ved hjelp av Statens finansfond. Kapitalkravene ble i større grad knyttet opp mot det nye begrepet ren kjernekapital. Ren kjernekapital har en bedre tapsabsorberende evne enn fondsobligasjoner, som igjen har bedre tapsabsorberende evne enn ansvarlig lånekapital. Siden bunnen i 2008 har den rene kjernekapitaldekningen økt (figur 2.13). Det må delvis ses på bakgrunn av lavere

- 9 Det følger av Kredittilsynets rundskriv 14/2001, som krevde en kjernekapitaldekning på minst 6 prosent for å kunne utstede tidsbegrenset ansvarlig lånekapital.  
 10 Fra 2002 kunne fondsobligasjoner (hybridkapital) utgjøre inntil 15 prosent av kjernekapitalen. Det innebar et minstekrav til ren kjernekapitaldekning på:  $(1 - 0,15) * 6,0 = 5,1$  prosent.

Figur 2.13 Ren kjernekapitaldekning og ren kjernekapital som andel av forvaltningskapital.<sup>1)</sup> Prosent. 1991–2012



1) Alle norske bankkonsern og banker fra og med 1996. Brudd i serien i 1996. Kjernekapitaldekning og kjernekapital som andel av forvaltningskapital for norske banker i perioden 1991–1996. Kilder: Finanstilsynet og Norges Bank

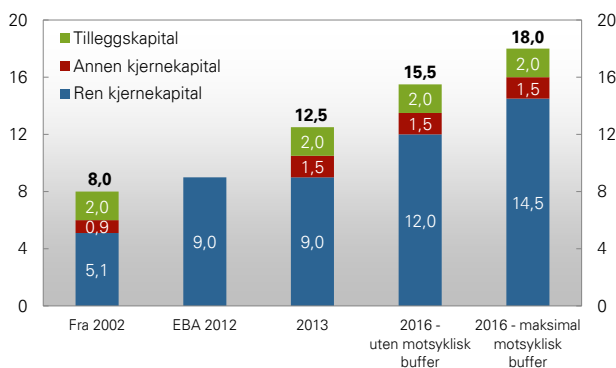
risikovekter. Ren kjernekapital målt i prosent av forvaltningskapitalen (uvektet) har økt vesentlig mindre, og den er fortsatt lavere enn ved inngangen til 2000-tallet.

Basel III-regelverket introduserer flere nye kapitalbuffer som må oppfylles med ren kjernekapital. Disse strengere kapitaldekningsreglene er innført i Norge fra og med juli 2013 og vil innføres i EU fra 2014. Opptrappingsplanen i det norske regelverket vil føre til ytterligere styrking av kapitalnivået i norske banker fremover (figur 2.14). Planen innebærer en raskere innfasing av ulike bufferkrav i Norge enn innfasingskravet i EUs CRD IV-regelverk. Norske banker har et godt utgangspunkt for å bygge egenkapital raskere enn EUs minstekrav til innfasingstakt.

### Basel II ga redusert regulatorisk kapitalbehov

Basel II-regelverket ble innført i 2007 og førte til store endringer i risikovektene på bankenes ulike utlån. Risikovektene påvirker kapitaldekningen via beregningsgrunnlaget (summen av risikovektede eiendeler). Basel I-regelverket var basert på et fast sett av risikovekter. Vektene var i grove trekk: 0 prosent for lån til statlige myndigheter, 50 prosent for lån til bolig og 100 prosent for lån til foretak.

Figur 2.14 Minstekrav til kapitaldekning i Norge. Oppdeling av minstekravet i kvoter.<sup>1)</sup> Prosent av beregningsgrunnlag. 2002–2016



1) Kvoten for ren kjernekapital i 2016 inkluderer buffer for systemviktige banker. Kilder: Norges Bank, Finanstilsynet og Finansdepartementet

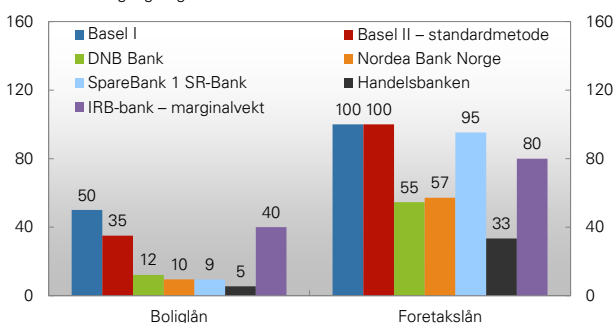
Basel II-regelverket åpnet for at bankene kunne velge mellom å benytte standardiserte risikovekter eller egne risikovekter beregnet ved bruk av interne modeller (Internal ratings based – IRB). De seks største norske bankene<sup>11</sup> gikk over til IRB-metoden i Basel II allerede i 2007. De to største filialene av utenlandske banker i Norge<sup>12</sup> tok også raskt i bruk IRB-metoden. De fleste andre norske banker ventet til 2008 med å gå over fra Basel I til standardmetoden i Basel II. Standardmetoden har risikovekt på boliglån på 35 prosent for godt sikrede lån (belåningsgrad inntil 80 prosent). Det ga en vesentlig reduksjon sammenliknet med Basel I-regelverket. For norske og nordiske IRB-banker ble reduksjonen i risikovektene betydelig større, se figur 2.15. Risikovekten på foretak uten kredittrating i standardmetoden er 100 prosent, det samme som under Basel I. For IRB-banker gikk gjennomsnittlig risikovekt for foretakslån stort sett ned sammenliknet med Basel I-regelverket.

Intensjonen med å tillate bruk av IRB-modeller var å skape større samsvar mellom kapitalkravet og risikostyringen i bankene. Bruk av mer risikosensitive vekter som gjenspeilte bankenes egen vurdering av risiko, skulle bidra til det. Forutsetningen var likevel at Basel II ikke

11 DNB Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge.

12 Handelsbanken og Danske Bank.

Figur 2.15 Risikovekter for bolig- og foretakslån ved Basel I, standardmetoden ved Basel II, utvalgte IRB-banker ved Basel II<sup>1)</sup> og marginalvekt for IRB-banker bundet av overgangsregelen. Prosent



1) Gjennomsnittlig IRB-vekt for utlånstypen ved utgangen av 2012.  
Kilder: Bankenes Pilar 3-rapporter for 2012 og Norges Bank

skulle føre til nedgang i den ansvarlige kapitalen i bank-systemet.

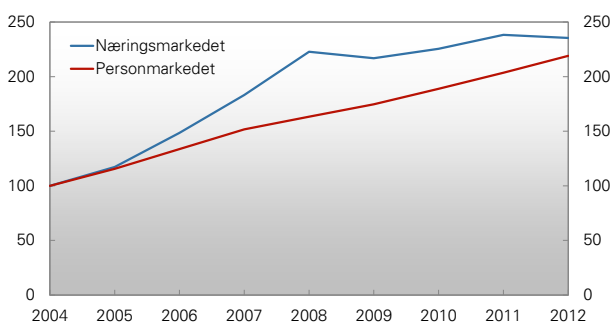
I praksis viste det seg at overgangen fra Basel I til Basel II førte til en markert nedgang i det regulatoriske kapitalbehovet i store nordiske IRB-banker. For norsk banksektor samlet sank ren kjernekapital målt i prosent av forvaltningskapitalen (uvektet) med snaut én prosentenheter fra 2004 til 2009 (figur 2.13). Målt i forhold til risikovektede eiendeler steg den rene kjernekapitaldekningen med ½ prosentenheter. Avviket mellom de to målene på soliditet har økt ytterligere etter 2009 og kan blant annet tilskrives lavere risikovekter med Basel II-regelverket.

Avviket mellom de to soliditetsmålene hadde vært enda større uten den såkalte overgangsregelen. Overgangsregelen for Basel II innebar at totalt beregningsgrunnlag for IRB-banker ikke kunne bli lavere enn en gitt presentsats av hva det ville vært med Basel I-regelverket. Denne grensen var 95 prosent i 2007, 90 prosent i 2008 og 80 prosent fra 2009. CRD IV-regelverket, som er EUs implementering av Basel III-regelverket, forlenger overgangsregelen ut 2017.

Nedgangen i risikovekter for IRB-banker har vært stor, særlig for boliglån og visse typer foretakslån. Et vesentlig spørsmål er om IRB-modellene har vært i stand til å tallfeste rimelige nivåer for misligholdssannsynlighet (PD) og tapsgrad (LGD), som inngår i beregningen av risikovektene. Risikovektene for boliglån har i gjennomsnitt ligget på 10–15 prosent. Beregninger i Norges Bank basert på data tilbake til bankkrisen tidlig på 1990-tallet, tyder på at bankenes risikovekter for boliglån burde ligge omkring 20–30 prosent.<sup>13</sup> Finansdepartementets beslutning om en minimumsverdi for tapsgraden i beregningene fra 1. januar 2014 og Finanstilsynets varslede gjennomgang av misligholdssannsynligheten vil trolig løfte risikovektene på boliglån opp til dette nivået. Innføringen av LGD-gulvet vil likevel ha ganske liten effekt på samlet kapitaldekning i norsk banksektor, siden de fleste norske IRB-banker fortsatt vil være bundet av overgangsgulvet fra Basel I.

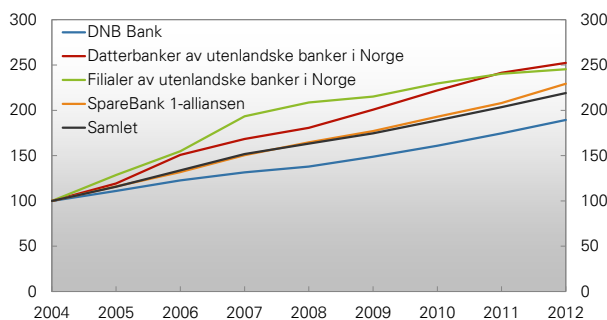
13 Se <http://www.norges-bank.no/no/om/publisert/brev-og-uttalelser/2013/beregningsgrunnlag-kapitalkrav/>.

Figur 2.16 Samlet utlånsvolum til person- og næringsmarkedet fra alle banker og OMF-kredittforetak i Norge. Indeksert, 2004 = 100. 2004–2012



Kilde: Norges Bank

Figur 2.17 Utlånsvolum til personmarkedet samlet<sup>1)</sup> og for utvalgte bankgrupperinger.<sup>2)</sup> Indeksert, 2004 = 100. 2004–2012

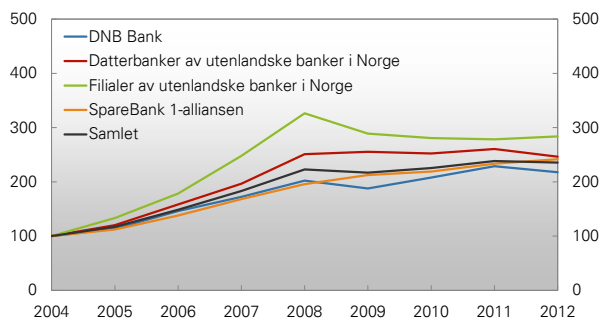


1) Utlån fra alle banker og OMF-kredittforetak i Norge.

2) Statisk utvalg basert på dagens bankstruktur.

Kilde: Norges Bank

Figur 2.18 Utlånsvolum til næringsmarkedet samlet<sup>1)</sup> og for utvalgte bankgrupperinger.<sup>2)</sup> Indeksert, 2004 = 100. 2004–2012



1) Utlån fra alle banker og OMF-kredittforetak i Norge.

2) Statisk utvalg basert på dagens bankstruktur.

Kilde: Norges Bank

For å kunne benytte IRB-modeller må modellene forhåndsgodkjennes av tilsynsmyndigheten i bankens hjemland. IRB-modellene til filialer av utenlandske banker godkjennes av hjemlandets tilsynsmyndighet, mens for datterbanker av utenlandske banker har tilsynsmyndigheten i morbankens hjemland hovedansvaret for godkjennelsen.

### Basel II ga utsikter til økt utlånskapasitet

Hovedtrekkene i Basel II-regelverket var kjent flere år før regelverket ble innført. Forventninger om lavere risikovekter med det nye regelverket kan ha påvirket bankenes tilpasning forut for innføringen i Norge i 2007.

Den store reduksjonen i risikovekter for boliglån under Basel II-regelverket innebar at det relativt sett ble gunstigere for nordiske banker å yte boliglån enn foretakslån (figur 2.15). Samtidig ga lavere risikovekter mindre kapitalbehov i bankene. Den fristilte egenkapitalen kunne betales tilbake til eierne eller benyttes til utlånsvekst.

Årene 2004–2008 var preget av høy utlånsvekst fra bankene i Norge. Lån til næringsmarkedet<sup>14</sup> økte mer enn lån til personmarkedet, se figur 2.16. Det var gode økonomiske tider i Norge i denne perioden, og normalt varierer etterspørselen etter foretakslån mer over konjunktursyklusen enn boliglån. Flere banker benyttet trolig forventningen om økt utlånskapasitet til høy utlånsvekst for å kapre markedsandeler. Filialer og datterbanker av utenlandske banker hadde høyere utlånsvekst til både nærings- og personmarkedet i perioden 2004–2008 enn norskeide banker, se figur 2.17 og figur 2.18.<sup>15</sup> I løpet av denne perioden økte filialene sin markedsandel i næringsmarkedet betydelig, fra 14 til 21 prosent, mens markedsandelen i personmarkedet økte fra 9 til 12 prosent, se figur 2.19 og figur 2.20.

For lån til personmarkedet var utlånsveksten vel så høy for standardmetodebanker som for norske IRB-banker. En forklaring kan være at standardmetodebankene umiddelbart etter innføringen av Basel II fikk full nytte av lavere

14 Lån til næringsmarkedet omfatter mer enn lån til ikke-finansielle private foretak, se ordliste. I fortsettelsen benyttes imidlertid betegnelsen foretakslån om lån til næringsmarkedet.

15 Danske Bank, som endret status fra datterbank til filial i 2007, er behandlet som filial i hele perioden 2004–2008.

boliglånsvekter, mens noen IRB-banker var bundet av overgangsregelen. Mindre banker har i tillegg lettere for å konkurrere i personmarkedet enn i næringsmarkedet.

Endringer i nærings sammensetningen av banker og kredittforetaks utlån ser ut til å ha hatt begrenset betydning for fallet i gjennomsnittlig risikovekt for bankenes balanse. Risikovektene skal gjenspeile at utlån til visse næringer historisk sett er mer risikable enn utlån til andre næringer, og at utlån til bolig med god sikkerhet er mindre risikable enn usikret kreditt til personkunder. Sammensetningen av banker og kredittforetaks samlede utlån har imidlertid forandret seg relativt lite de siste to tiårene. Utlånsandelene har variert noe over tid, men dagens utlåns sammensetning er ikke vesentlig forskjellig fra hva vi har sett tidligere, til tross for at andelen utlån til boligformål har økt noe de siste par årene. Andelen utlån til personmarkedet med pant i bolig var på samme nivå i 2009 som i 1996. Også andelen utlån til ulike næringer forandret seg ganske lite i denne perioden.

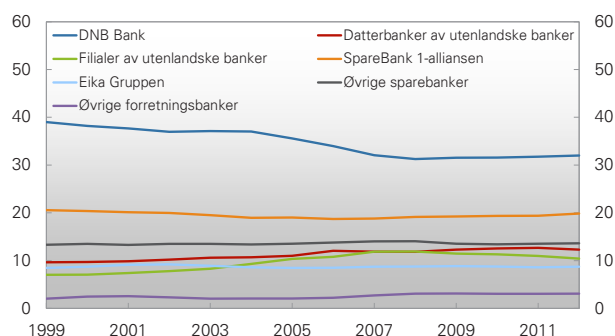
### Norske banker har god lønnsomhet

Norske banker har gjennom flere år hatt god og stabil lønnsomhet. Det har gitt eierne høy avkastning på egenkapitalen sammenliknet med avkastningen i banker i mange andre land. God lønnsomhet bidrar til soliditeten. Med høy inntjening kan bankene bygge opp mer egenkapital gjennom å holde tilbake overskudd. Høy avkastning for eierne gjør det også enklere å hente inn ny egenkapital fra markedet.

Figur 2.21 viser avkastningen på bankenes egenkapital i ulike land, målt som netto resultat etter selskapskatt i prosent av bokført egenkapital. Etter finanskrisen har avkastningen i de norske bankene ligget klart høyere enn det både svenske og danske banker, så vel som banker i flere andre land, har oppnådd. Et lignende bilde avtegner seg om vi i stedet ser på avkastningen i forhold til total forvaltningskapital.<sup>16</sup>

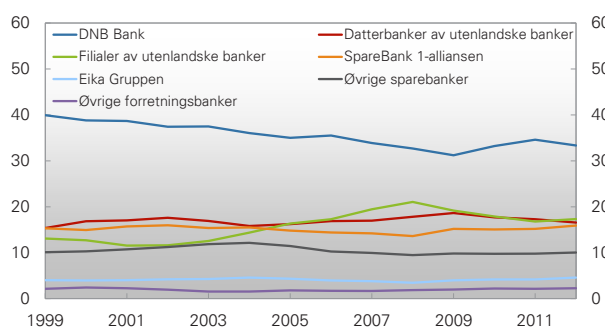
Den gode lønnsomheten i norske banker skyldes flere forhold. Over de to siste tiårene har blant annet bankenes

Figur 2.19 Markedsandeler på utlån til personmarkedet for ulike bankgrupperinger.<sup>1)</sup> Prosent. 1999–2012



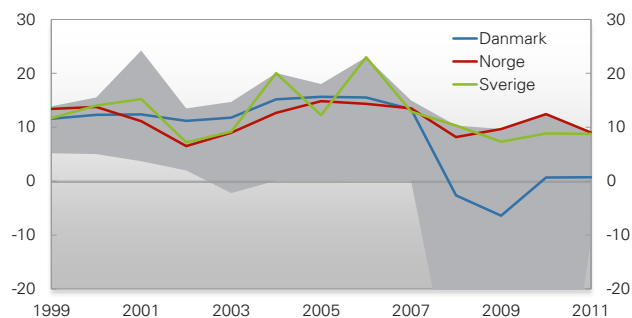
1) Statisk utvalg basert på dagens bankstruktur. Omfatter utlån fra alle banker og OMF-kredittforetak i Norge. Kilde: Norges Bank

Figur 2.20 Markedsandeler på utlån til næringsmarkedet for ulike bankgrupperinger.<sup>1)</sup> Prosent. 1999–2012



1) Statisk utvalg basert på dagens bankstruktur. Omfatter utlån fra alle banker og OMF-kredittforetak i Norge. Kilde: Norges Bank

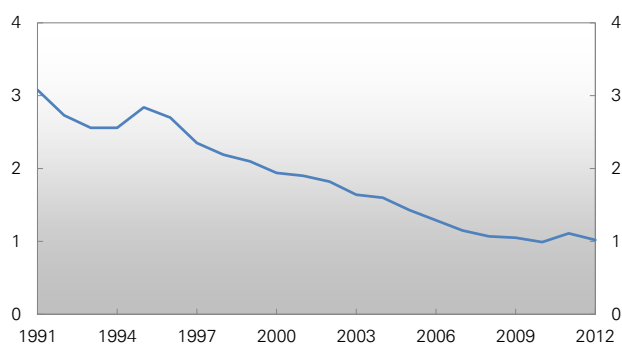
Figur 2.21 Egenkapitalavkastning i banker.<sup>1)</sup> Netto resultat etter selskapskatt i prosent av bokført egenkapital. 1999–2011



1) Skravert felt er forskjellen mellom den maksimale og minimale egenkapitalavkastningen for banker i Belgia, Danmark, Finland, Irland, Nederland, Norge, Sverige, Tyskland, Storbritannia og USA. I hovedsak er filialer av utenlandske banker ikke regnet med. Utenlandske filialer av hjemlige banker er medregnet. For nærmere detaljer se figur 2.9 i Staff Memo 18/2013. Kilder: OECD og nasjonale kilder

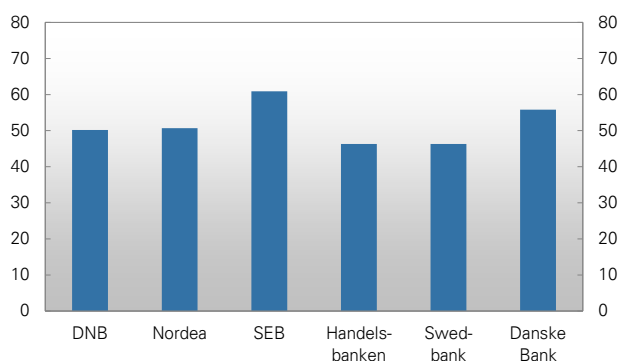
16 Se figur 2.8 i Staff Memo 18/2013.

Figur 2.22 Bankenes<sup>1)</sup> driftskostnader som andel av gjennomsnittlig forvaltningskapital. Prosent. 1991–2012



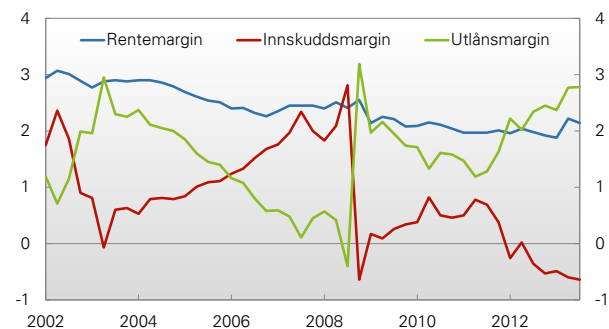
1) Alle banker med unntak av filialer av utenlandske banker i Norge.  
Kilde: Norges Bank

Figur 2.23 Driftskostnader som andel av netto inntekter. Prosent. 2012



Kilde: Bankenes årsrapporter

Figur 2.24 Banker og kredittforetaks rentemarginer<sup>1)</sup> overfor husholdningene. Prosent. 1. kv. 2002 – 3. kv. 2013



1) Rentemargin = utlånsrente - innskuddsrente. Utlånsmargin = utlånsrente - NIBOR 3 mnd. effektiv rente. Innskuddsmargin = NIBOR 3 mnd. effektiv rente - innskuddsrente.  
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

kostnader falt markert, se figur 2.22. Det skyldes dels at norske banker har redusert kostnadene i betalingsformidlingen ved å etablere og vedlikeholde gode fellesløsninger. Det har gitt Norge et effektivt betalingssystem.<sup>17</sup> En sammenlikning av de største nordiske bankene viser likevel at driftskostnadene for DNB er om lag på linje med andre store banker, se figur 2.23.

I den senere tid har høye utlånsmarginer i personmarkedet også bidratt til bankenes lønnsomhet, se figur 2.24. Økningen var særlig markert i forbindelse med finanskrisen, men marginene har igjen økt de siste to årene. Det kan ha sammenheng med at de fleste store bankene satser på å bedre sin kapitaldekning for å kunne oppfylle de nye kravene. I denne perioden har det ikke vært noen vesentlige endringer i bankstrukturen som skulle tilsi at konkurransen i markedet er vesentlig endret (figur 2.19). Se også ramme om tilpasningen til høyere kapitaldekning i bankene på side 25.

Samtidig som utlånsmarginen har steget, har innskuddsmarginen overfor husholdningene falt og vært negativ de siste to årene. Utslagene i rentemarginen har derfor vært små. Innskudd fra husholdningene regnes som meget stabil finansiering. Økt oppmerksomhet om bankenes finansieringsstruktur og de kommende likviditetskravene kan ha bidratt til økt konkurranse mellom bankene om innskudd fra husholdningene. Ettersom bankene har vesentlig større lån til husholdningene enn innskudd fra dem, har utviklingen i rentemarginer alt i alt styrket bankenes inntjening.

17 Se Norges Banks Årsrapport om betalingssystem 2012.

## Ramme: Norske bankers valutafinansiering av kroneeiendeler<sup>1</sup>

Norske banker og kredittforetak hadde ved utgangen av 2012 tatt opp lån i valuta tilsvarende om lag 1500 milliarder norske kroner. Det utgjorde om lag 30 prosent av bankene og kredittforetakenes samlede finansiering, se figur 1. Andelen har økt de siste 20 årene. Deler av innlånene i valuta benyttes til å finansiere eiendeler i samme valuta. Resten veksles om, i hovedsak for å finansiere utlån i norske kroner.

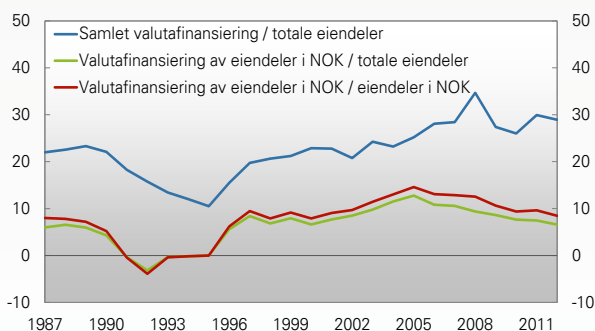
Banker og kredittforetak utsettes dermed for valutarisiko. De må veksle valutalån til norske kroner og sikre at de har valuta når finansieringen har forfall. Til det benytter banker og kredittforetak ulike former for valutabytteavtaler<sup>2</sup>.

Bankene vil normalt valutasikre innlån i valuta ved bruk av valutaterminkontrakter eller valutaswapper med løpetider opp til tre måneder. Kort løpetid gir økt fleksibilitet for banken og bidrar til å redusere motpartsrisikoen i valutabytteavtalene.<sup>3</sup> På den andre siden kan de korte løpetidene øke likvidetsrisikoen for bankene siden det ikke nødvendigvis er samsvar mellom løpetiden på lånet og løpetiden på valutabytteavtalene.

Kredittforetak er underlagt strengere regulering av muligheten til å ta likvidetsrisiko, og må sørge for samsvar mellom løpetid på finansieringen og sikringsinstrumentet. Kredittforetak som legger ut obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) i valuta for å finansiere boliglån i norske kroner, sikrer dette med basiswapper med samme løpetid som OMF-en. Da er de sikret at de kan betjene både renteutgifter i valuta i lånets løpetid og verdien av lånet i utenlandsk valuta ved forfall.

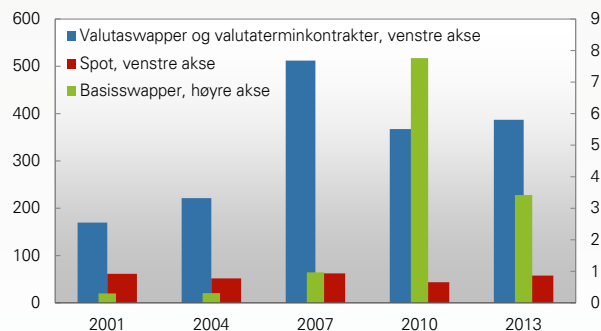
Den treårige BIS-undersøkelsen<sup>4</sup> om aktiviteten i valutamarkedet viser at det meste av omsetningen i valuta-derivater der norske kroner inngår, er gjennom valutaswapper og valutaterminkontrakter, se figur 2. Basiswapper utgjør en mindre andel, men omsetningen har vokst kraftig etter at norske bankkonsern fikk anledning til å utstede OMF i 2007. Forskjellen i omsetningstallene skyldes i hovedsak at bankenes valutaswapper og valutaterminkontrakter har kortere løpetid og må fornyes oftere enn basiswapper.

Figur 1 Valutafinansiering som andel av eiendeler, i norske banker og OMF-kredittforetak. Prosent. 1987–2012



Kilde: Norges Bank

Figur 2 Omsetningstall for utvalgte instrument i det norske valutamarkedet i april fordelt på transaksjonstype. Milliarder amerikanske dollar. 2001–2013



Kilde: Norges Bank

Bankene og kredittforetakenes behov for å bruke valuta-  
bytteavtaler kan reduseres ved å hente mer finansiering  
i norske kroner. Det er ulike årsaker til at de ikke velger  
å gjøre dette. Finansiering i ulike markeder og valutaer  
gir diversifisering av bankenes og kredittforetakenes  
finansieringskilder. Finansieringskostnadene ville trolig  
også blitt høyere ved en slik strategi.

Til tross for at bankene kan avlaste valutarisikoen ved  
bruk av valutabytteavtaler, er ikke bankenes strategi for  
dette risikofri. Hvis bankenes innlån av kroner gjennom  
valutabytteavtaler har kortere løpetider enn kroneeien-  
delene, må bankene inngå flere valutabytteavtaler før  
eiendelene forfaller. I perioder med økt markedsuro  
risikerer bankene å måtte betale mer for nye avtaler.  
Oppfatter markedsaktørene motpartsrisikoen som svært  
høy, kan det i verste fall bli vanskelig å finne aktører som  
vil fornye eller inngå nye valutabytteavtaler. En styrking  
av kronekursen kan også medføre at bankene mottar  
færre kroner enn de har lånt ut ved fornyelse av valuta-  
bytteavtaler som forfaller. Det kan gi bankene økt likvidi-  
tetsbehov. Større samsvar mellom løpetidene på valuta-  
bytteavtalene og eiendelene valutainnlånene finansier-  
er, kan trolig bidra til å redusere disse risikofaktorene.

Bankene og kredittforetakenes tilpasning gjør marked-  
ene for valutabytter til en sentral del av det finansielle  
systemet. I det norske banksystemet er det bare et  
fåttall aktører som har kapasitet og risikorammer til å  
fungere som motpart. Det er dermed en fare for kon-  
sentrasjonsrisiko rundt disse.

Banker og kredittforetak har samlet sett behov for å  
bytte utenlandsk valuta til kroner med aktører utenfor  
det norske banksystemet. Utenlandske aktører er derfor  
viktige motparter i valutabytteavtalene. Motpartene er  
avhengige av å låne inn norske kroner. Hvis de oppfatter  
tilgangen eller prisen på kroner som usikker, kan det  
smitte over til markedene for valutabytter og påvirke til-  
gangen og betingelsene på valutabytteavtaler for norske  
banker og kredittforetak. Valutabytteavtaler med lang  
løpetid, som for eksempel basisswapper, vil være spesi-  
elt utsatte. Et velfungerende kronemarked og tillit til  
norske interbankrenter, er viktige bidrag til å sikre  
robuste markeder for valutabytter. Et godt kapitalisert  
banksystem vil også bidra positivt.

Tiltak som kan bidra til å gjøre det mer attraktivt for  
utenlandske investorer å investere direkte i obligasjoner  
i norske kroner, vil kunne redusere bankene og kreditt-  
foretakenes valutafinansiering og dermed risikoen  
knyttet til bankenes bruk av valutabytteavtaler. Det vil  
være et positivt bidrag til finansiell stabilitet.

- 1 Se kommende *Staff Memo* «Norske bankars valutafinansiering av egedelar i norske kroner» for nærmere utdyping.
- 2 Se ordliste for en nærmere omtale av ulike former for valutabytteavtaler.
- 3 En stor bank vil daglig ha et stort antall transaksjoner i ulike valutaer både på passiva- og aktivsiden. Transaksjonene påvirker banken sin likviditet i ulike valutaer over tid og hvor mye valuta banken er avhengig av å veksle om til norske kroner. Bankene tar hensyn til dette når de velger løpetid og instrument for veksling til norske kroner.
- 4 Se [http://www.norges-bank.no/pages/97937/BIS\\_Rapporten\\_2013.pdf](http://www.norges-bank.no/pages/97937/BIS_Rapporten_2013.pdf).

## Ramme: Kapitalbevegelser og bankenes utenlandsopplåning

Et lands netto finansinvesteringer overfor utlandet er i hovedsak lik driftsbalansen overfor utlandet.<sup>1</sup> Netto finansinvesteringer viser seg i økte fordringer i form av valutareserver, valutainnskudd og direkte investeringer fratrukket gjeldsoptak.

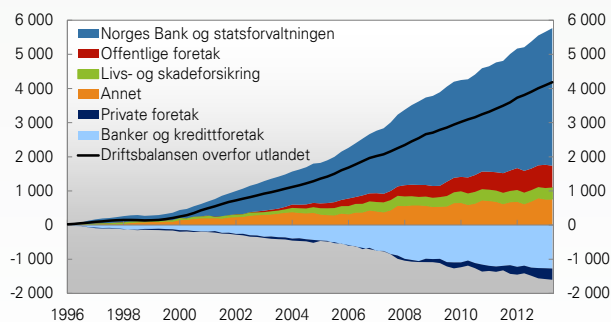
Eksport av olje og gass har bidratt til å gi Norge store overskudd på driftsbalansen. Akkumulerte driftsoverskudd har gitt positive netto fordringer på utlandet, se figur 1. Størstedelen av statens inntekter fra petroleumsproduksjonen plasseres som finansfordringer i utlandet gjennom oljefondet. Også andre sektorer i norsk økonomi, som offentlig eide foretak, forsikringsselskaper og verdipapirfond, har over tid bidratt til kapitalutgangen. Det skyldes blant annet et ønske om diversifiserte investeringer som bidrar til bedre risikospredning og høyere avkastning. Husholdningene sparer i liten grad direkte i utlandet, men plasserer heller sine midler i bankinnskudd, verdipapirer og pensjonsinnskudd i institusjoner i Norge. Deler av husholdningenes innenlandske finansinvesteringer finner likevel veien til utlandet via forsikringsselskaper og verdipapirfond.

Den samlede kapitalutgangen via oljefondet, offentlig eide foretak og private aktører, har lenge vært større enn overskuddet på driftsbalansen. Det betyr at andre sektorer har stått for en kapitalinngang.

I en lang periode er det bankene som har stått for mye av denne kapitalinngangen. Flere forhold kan ha bidratt til dette. Banker er gode til å håndtere valutarisiko og har kontakter med finansinstitusjoner i utlandet. Små og mellomstore norske bedrifter er i stor grad bankfinansiert, og har derfor ikke hentet midler direkte fra utlandet. Norske banker er blitt vurdert som solide og fått gode finansieringsvilkår, noe som har gjort det mulig å videreformidle finansiering til innenlandske kunder til konkurransedyktige vilkår. Ordningen med obligasjoner med fortrinnsrett har også bidratt til at bankene har kunnet utstede obligasjoner til gode betingelser i utlandet.

<sup>1</sup> I tillegg kommer netto kapitaloverføringer som i hovedsak er gaver og utgjør et svært lite beløp.

Figur 1 Netto kapitalutgang fra sektorer i Norge. Akkumulert. Milliarder kroner. 1. kv. 1996 – 2. kv. 2013



Kilde: Statistisk sentralbyrå



## Ramme: Tilpasningen til høyere kapitaldekning i bankene

Med innføringen av Basel III-regelverket i norsk lov tidligere i år og høyere risikovekter for boliglån stilles bankene overfor høyere krav til kapitaldekning. Hovedhensikten med økte kapitalkrav er å gjøre bankene sikrere og styrke den finansielle stabiliteten. Bankene kan møte kravene på flere måter - blant annet ved økt inntjening fra kundene, reduserte driftskostnader, tilbakeholdt overskudd eller emisjoner. Bankene kan også velge å begrense kredittveksten, selge eiendeler eller vri balansen mot fordringer med lave risikovekter.

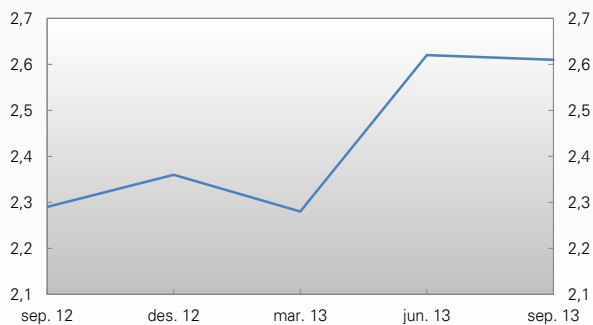
Bankenes inntjening har økt fra 3. kvartal 2012 til 3. kvartal 2013. Et viktig bidrag har vært økte rentemarginer. Statistisk sentralbyrås rentestatistikk viser at utlånsmarginene økte med 0,3 prosentenheter i perioden, se figur 1. Innskuddsmarginene ble samtidig redusert med 0,2 prosentenheter. For kundene gir dette i sum økte kostnader ved banktjenestene.

Flere av de store bankene har annonsert nedbemanning og rapporterer om lavere driftskostnader i 3. kvartal 2013. Det er en videreføring av en trend med kostnadsreduksjoner og effektivisering helt siden bankkrisen.

Bankenes eiere har i det siste mottatt noe lavere utbytte enn bankenes erklærte langsiktige utbyttemål. Likevel har avkastningen for aksjeinvestorene i bankene vært høy. Så langt i 2013 har bankindeksen ved Oslo Børs hatt en totalavkastning på over 55 prosent, som innebærer en samlet verdistigning på over 65 milliarder kroner. Verdistigningen har vært rundt tre ganger så høy som gjennomsnittet for de øvrige aksjene i hovedindeksen på Oslo Børs og også høyere enn avkastningen for europeiske bankindekser, se figur 2. God kjøpsinteresse for bankaksjer og økt inntjening i bankene er trolig de viktigste bidragene til oppgangen.

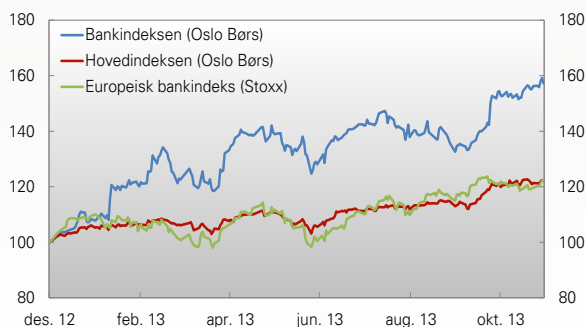
Av de største bankene har SpareBank1 Nord-Norge og Sparebanken Møre emittert ny egenkapital i markedet til nå i år.

Figur 1 Utlånsmargin for banker og kredittforetak.  
Prosent. 3. kv. 2012 – 3. kv. 2013



Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 2 Totalavkastning for hovedindeksen og bankindekser.  
Indeksert, 28. desember 2012 = 100. 28. desember 2012 – 29. november 2013



Kilde: Thomson Reuters

## 3 Robusthet i bankene – stresstester av soliditet

*Norske banker har i flere år hatt små tap på sine utlån. Skulle norsk økonomi utsettes for alvorlige forstyrrelser, vil bankenes tap kunne øke markert. Stresstestene viser at bankene kan håndtere store tap så lenge de har tilgang på finansiering, men at det vil kreve høyere marginer og reduserte utlån. Det vil kunne forsterke tilbakeslaget i økonomien og gi større tap enn vi anslår her. Det er derfor viktig at bankene fortsetter å bygge kapital i tiden fremover.*

I stresstestene simuleres utviklingen i bankenes kapitaldekning ved et kraftig realøkonomisk tilbakeslag. Stressscenarioet viser en realøkonomisk utvikling med lav sannsynlighet. Det kan imidlertid bidra til å avdekke sårbarheter i banksektoren.

Hvordan bankene rammes i stressscenarioet måles ved utviklingen i bankenes kjernekapitaldekning. Fallet i kapitaldekning avhenger både av størrelsen på tapene og av hvilke tilpasninger bankene er i stand til å foreta. Vi ser på hvordan bankene kan redusere effekten av store tap gjennom å øke sine inntekter, blant annet ved å øke rentemarginene, eller ved å endre sammensetningen av risikovektede eiendeler.

Tiltakene bankene iverksetter vil kunne forsterke nedgangskonjunkturen. Gjennom å sette krav til oppbygging av kapital i gode tider og redusere kravene til kapitaldekning i dårlige tider, kan myndighetene bidra til at bankene har større fleksibilitet til å håndtere en situasjon med store tap. Det kan motvirke at bankene må stramme inn overfor kunder for å unngå at kapitaldekningen faller under kritiske nivåer. Hvis bankene utnytter handlingsrommet en motsyklisk kapitalbuffer gir dem, vil det kunne bidra til å dempe effekten av store tilbakeslag i økonomien.

Stresstestene er utført for tre bankgrupperinger: DNB Bank ASA, Nordea Bank Norge ASA og et aggregat av

de fire største sparebankene utenom DNB.<sup>1</sup> Ved utgangen av 2012 tilsvarte aktiva i DNB 92 prosent av nivået på BNP for Fastlands-Norge, mot 26 prosent for Nordea Bank Norge og 21 prosent for de fire sparebankene til sammen. Alle resultater henviser til bankkonsern og bygger på offentlig tilgjengelige regnskapsdata. På grunn av størrelsen vil resultatene for DNB og Nordea Bank Norge ha stor innvirkning på resultatet for de seks bankene samlet. Selv om tapsvurderingene vi legger til grunn ikke er bankspesifikke, fører forskjeller mellom bankenes balanser til at de påvirkes ulikt i stressscenarioet. Vi har derfor valgt å gjengi resultatene til disse to bankene separat.

Risikoen for tap i stresstestene bygger på en vurdering av samlede tall for foretaks- og husholdningssektoren. Tapene vil normalt være større for foretakslån enn for personlån. Det er ikke gjort en særskilt analyse av risikoen for tap for den enkelte banks utlån utover å ta hensyn til fordelingen mellom utlån til de to sektorene. Hadde formålet med analysen vært en grundig vurdering av sårbarheten i hver enkelt bank, måtte analysen vært basert på mer detaljert informasjon om sammensetningen og kvaliteten på den enkelte banks utlånsportefølje. I tillegg måtte eventuelle forskjeller i bankenes risikostyring vært tatt hensyn til.

### **Makroøkonomisk utvikling**

Basisscenarioet er basert på en makroøkonomisk utvikling som beskrevet i Pengepolitisk rapport 3/2013. I stressscenarioet legger vi til grunn

- Et kraftig fall i utenlandsk etterspørsel etter varer og tjenester. BNP hos handelspartnerne faller i tråd med utviklingen i 2008–2009

<sup>1</sup> Sparebanken Vest, SpareBank 1 SR-Bank, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge.

- Et markert fall i oljeprisen ned mot USD 45 per fat og deretter en gradvis innhenting opp mot om lag USD 60 per fat. Det fører til en markert nedgang i norske oljeinvesteringer
- En økning i forskjellen mellom styringsrente og penge- markedsrente på linje med økningen under finanskrisen i 2008–2009
- Et fall i boligprisene. Fallet tilsvarende fallet under bank- krisen på begynnelsen av 1990-tallet<sup>2</sup>

Konsekvensen av disse sjokkene er et kraftig tilbakeslag i norsk økonomi.<sup>3</sup> Oljeinvesteringene faller tilbake til nivåer vi så midt på 2000-tallet. Ledigheten stiger til over fem prosent, og boligprisene faller med om lag 20 prosent, se figur 3.1. Lavere styringsrente, noe svakere valutakurs og en gradvis bedring i internasjonal økonomi fører til at veksten etter hvert tar seg opp igjen.

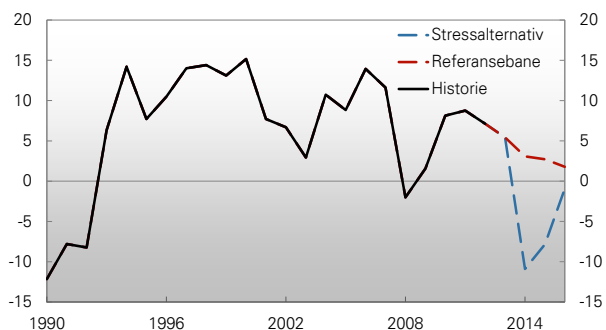
### Mislighold og tap på utlån

Mislighold og tap på bankenes utlån til ikke-finansielle foretak er tradisjonelt langt høyere enn tap på husholdningslån. Det skyldes blant annet at inntekten i foretak

2 En relativt lav kjøpekraft i boligmarkedet for yngre husholdninger og husholdninger i Oslo øker sannsynligheten for at negative hendelser gir et stort utslag. Se ramme om husholdningenes kjøpekraft i boligmarkedet på side 33.

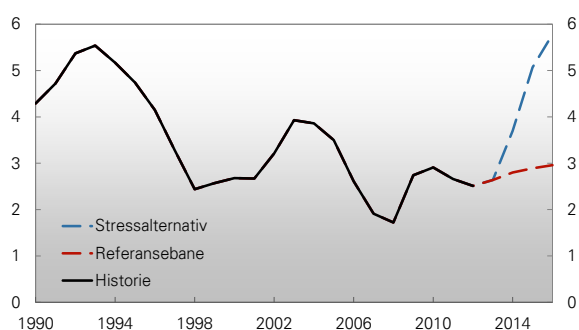
3 Stressscenarioet har om lag samme oppbygging som i *Finansiell stabilitet 2/2012*. Scenarioet bygger på en kombinasjon av hendelser som alle har inntruffet minst én gang innenfor de siste 25 år. Kombinasjonen er antatt å ligge i intervallet 3–5 prosent sannsynlighet.

Figur 3.1a Boligpriser i referansebanen og stressalternativet. Årlig vekst. Prosent. 1990–2016<sup>1)</sup>



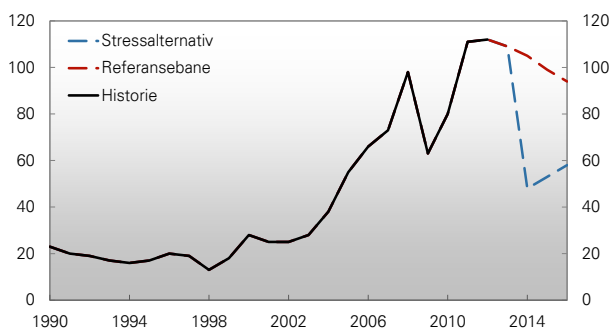
1) Anslag for 2013–2016. Kilder: Eiendomsmeglerbransjen (NEF, EEF, FINN.no og Eiendomsverdi) og Norges Bank

Figur 3.1b Registrert ledighet i referansebanen og stressalternativet. Prosent av arbeidsstyrken. 1990–2016<sup>1)</sup>



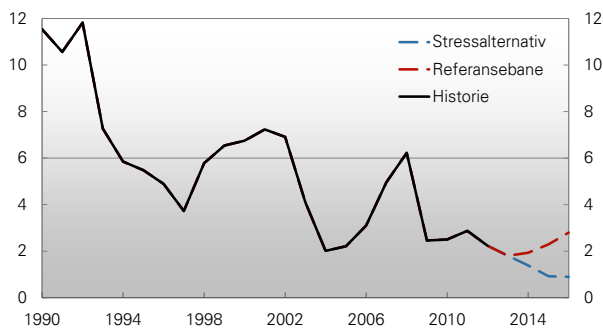
1) Anslag for 2013–2016. Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 3.1c Oljepris Brent Blend i referansebanen og stressalternativet. USD per fat. 1990–2016<sup>1)</sup>



1) Anslag for 2013–2016. Kilder: Thomson Reuters og Norges Bank

Figur 3.1d Pengemarkedsrenten i referansebanen og stressalternativet. Prosent. 1990–2016<sup>1)</sup>



1) Anslag for 2013–2016. Kilde: Norges Bank

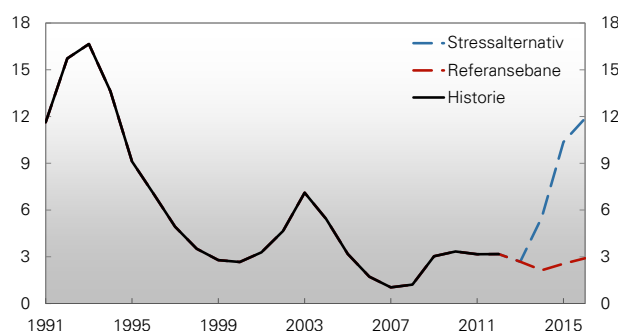
varierer mer enn inntekten i husholdningene. For de fleste foretakslån vil også pantesikkerheten være dårligere enn for husholdningslån som ofte er sikret i bolig. I tillegg vil en husholdning måtte gå personlig konkurs, mens for eksempel et aksjeselskap er konstituert med begrenset ansvar. Husholdningene kan dermed ha større insentiver til å hindre at lån misligholdes eller går til tap.

Vi anslår at andelen av problemlån<sup>4</sup> for ikke-finansielle foretak øker fra om lag tre prosent i dag, til 12 prosent i stressalternativet. Historisk er utviklingen i andelen problemlån til ikke-finansielle foretak nært korrelert med utviklingen i arbeidsledigheten, oljeprisen og rentenivået. I bankstresstestene bidrar lav internasjonal etterspørsel til lav oljepris og oppgang i ledigheten. Det gir høyere problemlånsandeler. Vi legger til grunn at problemlånsandelene øker opp mot nivåer tilsvarende det vi så under bankkrisen tidlig på 1990-tallet, se figur 3.2.

Høyere ledighet og det kraftige fallet i boligprisene gir også økt mislighold på lån til husholdningene, men opp til et langt lavere nivå enn under bankkrisen, se figur 3.3. Selv om gjeldsnivået i norske husholdninger er høyt, er deres finansielle marginer gode. Kredittrisikoen vurderes derfor som forholdsvis lav, også i en stressituasjon, se boks om husholdningenes mislighold side 31. Skulle imidlertid rentene ikke falle slik vi har lagt til grunn, samtidig som boligprisene faller kraftig, kan misligholdene bli høyere.

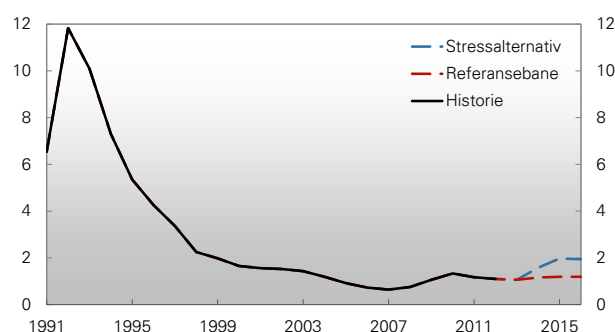
I en stressituasjon vil andelen problemlån øke, og flere av problemlånene vil måtte avskrives. Dette skyldes både at flere av de som misligholder, faktisk går konkurs og at panteverdiene, særlig i eiendomsmarkedet, faller markert. Det er stor usikkerhet om tapsgraden i stressscenarioet. For foretakssektoren legger vi til grunn at 35 prosent av nye problemlån går til tap. I husholdningssektoren antar vi at tapsgraden øker etter hvert som boligprisnivået reduseres, fra 15 prosent i den første delen av scenarioet til 20 prosent mot slutten. I mer normale tider er tapsgraden anslått til 10 prosent av nye problemlån.

Figur 3.2 Bankenes<sup>1)</sup> problemlån til ikke-finansielle foretak i referansebanen og stressalternativet. Prosent av utlån til sektoren. 1991–2016<sup>2)</sup>



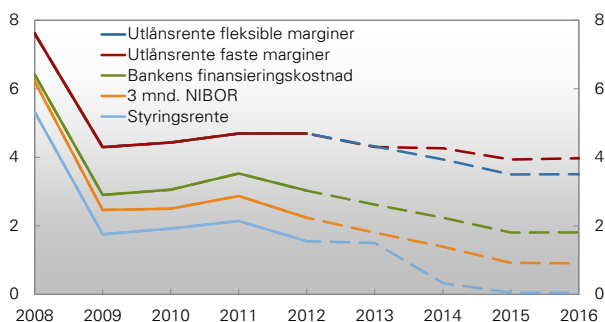
1) Alle banker i Norge.  
2) Anslag for 2013–2016.  
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 3.3 Bankenes<sup>1)</sup> problemlån til husholdninger i referansebanen og stressalternativet. Prosent av utlån til sektoren. 1991–2016<sup>2)</sup>



1) Alle banker og kredittforetak i Norge.  
2) Anslag for 2013–2016.  
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 3.4 Bankenes<sup>1)</sup> utlånsrente og finansieringskostnad samt 3 mnd. NIBOR og styringsrenten i stressalternativet. Prosent. 2008–2016<sup>2)</sup>



1) Vektet snitt for utvalget av stresstestede banker.  
2) Anslag for 2013–2016.  
Kilder: SNL Financial og Norges Bank

4 Problemlån er summen av misligholdte og særlig tapsutsatte lån.

Samlet øker andelen problemlån til om lag 6 prosent av samlede utlån i den verste stressperioden. Sparebankene har en større andel lån til husholdninger enn DNB og Nordea Bank Norge, og det demper økningen i mislighold for dem. Tapene øker til henholdsvis 1,7 prosent av samlede utlån i DNB i 2015, mot 1,8 prosent i Nordea Bank Norge og 1,5 prosent i sparebankene.<sup>5</sup>

### Tap på andre poster på bankenes balanse

Bankenes beholdninger av verdipapirer er også en kilde til tap i en kraftig konjunkturedgang. I våre fremskrivninger legger vi til grunn et fall i aksjeindeksen på Oslo Børs på 30 prosent og en økning i obligasjonsrentene på to prosent. Bankenes tap som følge av dette er likevel små i vårt stressscenario.

Bankene sikrer seg mot tap på verdipapirer gjennom derivatkontrakter. Så lenge disse kontraktene oppfylles, vil tapet som følger av fall i markedsverdier, være begrenset. Norske banker har dessuten en begrenset eksponering mot aksjemarkedet. Eksponeringen er noe større mot obligasjonsmarkedene, særlig for DNB.

Vi legger til grunn at verdifallet på aksjer gir et tap tilsvarende 1 prosent av bankenes verdipapirbeholdning, mens nedgangen i obligasjonsmarkedet gir et tap på 0,3 prosent. Det er basert på et gjennomsnitt av de sårbarhetsanslagene bankene selv rapporterer ved utgangen av 2. kvartal 2013.

### Usikkerhet om bankenes finansiering

De største problemene for norsk banksektor under finanskrisen i 2008–2009 oppstod ikke som følge av tap, men fordi bankene hadde vansker med å skaffe finansiering til en forsvarlig pris. I etterkant av finanskrisen har norske banker gjort et betydelig arbeid for å redusere sin likviditetsrisiko, se kapittel 2.

I stressscenarioet antar vi at påslagene i pengemarkedene øker. Bankene holder papirer med ulik løpetid, og det tar tid

før det økte påslaget fullt ut er reflektert i bankens finansieringskostnad. De økte påslagene motvirkes av et fall i styringsrenten, slik at finansieringskostnaden samlet sett faller.

Vi har lagt til grunn at bankene fortsatt har tilgang på markedsfinansiering. Skulle finansmarkedene bryte sammen slik vi så høsten 2008, vil banker med kort løpetid på sin finansiering få utfordringer. En slik utvikling vil kunne skape langt mer alvorlige konsekvenser for økonomien enn det vårt scenario beskriver.

### Bankenes resultater

I stressalternativet domineres bankenes resultater av store tap. Tap på verdipapirer gir et fall i andre inntekter, men det er tap på utlån som er avgjørende for de negative resultatene.

Sammensetningen av eiendelene varierer mellom bankene og har betydning for hvor mye bankenes resultater forverres. Sparebankene har en større andel enn DNB og Nordea Bank Norge av sine utlån til husholdningene. Det gir disse et noe bedre resultat i stressalternativet.

Effekten av store tap kan motvirkes av høyere rentemarginer. I fremskrivingene faller finansieringskostnadene samlet sett markert, se figur 3.4. I etterkant av finanskrisen så vi at utlånsmarginene kan øke når usikkerheten er stor.<sup>6</sup> Muligheten til å øke marginer vil imidlertid være avhengig av en rekke faktorer knyttet til kontrakter, andre forpliktelser og konkurransen i markedet. Vi ser på to ulike alternativer, ett hvor bankene holder utlånsrentene oppe gjennom økte marginer, og ett hvor de ikke klarer å øke marginene.

Økte rentemarginer gir bedre resultat før tap, og medvirker til at bankenes resultater faller mindre enn økningen i tap alene skulle tilsi. I alternativet hvor utlånsrentene holdes oppe, har imidlertid bankene tatt ut mye av potensialet til å øke sine marginer.<sup>7</sup> Skulle tapene bli høyere, for eksempel til de nivåene vi så i 1990–1991, ville resultatene blitt svært negative ettersom bankene trolig ikke kan øke rentemarginene ytterligere.

<sup>5</sup> Merk at dette gjelder for summen av de regnskapsførte bankkonsernene. For SpareBank 1 bankene er ikke boligkredittforetaket inkludert i enkeltbankenes balanseregnskap. Tap som andel av utlån i sparebankene når vi tar med boliglån i boligkredittforetaket i SpareBank 1-gruppen vil være like i overkant av 1 prosent.

<sup>6</sup> Se blant annet Bank of England Quarterly Bulletin 2010 Q3.

<sup>7</sup> Vi forutsetter for eksempel at bankene ikke kan øke sine utlånsrenter så lenge finansieringskostnadene faller. I praksis er dette mulig, men kostnadene i form av blant annet svekket omdømme kan være betydelige.

I en situasjon hvor bankene rammes ulikt av krisen, vil trolig konkurransen mellom bankene dempe økningen i utlånsmarginer hos dem som er hardest rammet. Det vil gi større konsekvenser av selv moderate tap. I en situasjon hvor det er større tap i Norge enn i utlandet vil høyere marginer også kunne gjøre det mer attraktivt for utenlandske banker å øke sin aktivitet i Norge. Det kan da bli vanskeligere for de norske bankene å holde inntektene oppe. I et alvorlig, universelt stress er det derimot stor sannsynlighet for at marginene vil øke.

### Bankenes utlån og kapitaldekning

I alternativet med økte rentemarginer vil kapitaldekningen ligge stabilt i de største bankene, se figur 3.5. I alternativet uten marginøkning faller egenkapitaldekningen gjennom scenarioet, se figur 3.6. Selv med økte marginer kan bankene få problemer med å nå de vedtatte kapitalkravene i 2016. Kapitaldekningen ville blitt enda lavere om vi hadde tatt hensyn til at høyere marginer og lavere kreditttilførsel forsterket lavkonjunkturen.

I tillegg til direkte tap er det i stressscenarioet lagt til grunn at den gjennomsnittlige risikovekten på bankenes utlån øker med 2,5 prosent per år fordi en større andel av utlånene blir karakterisert som mer risikable. Det bidrar til ytterligere svekkelse av kapitaldekningen og rammer spesielt banker som ikke er bundet av det såkalte overgangsgulvet.<sup>8</sup>

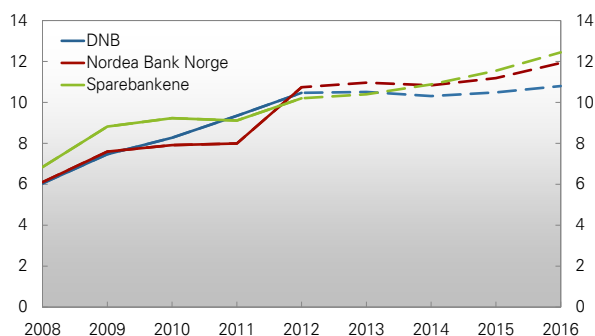
Bankene har få alternative kilder til ny egenkapital i en alvorlig stressituasjon. Nye emisjoner vil antagelig være krevende.<sup>9</sup> Skal bankene dempe fallet i kapitaldekningen, må de trolig gjøre dette gjennom å redusere de risikovektede eiendelene.

I praksis betyr det at bankene må dempe utlånsveksten til kunder med høye risikovekter. Det er primært foretaks-lån. Bankenes mulighet til å justere utlånsveksten er begrenset, både av kontraktmessige hensyn og av risikoen

8 «Overgangsgulvet» er nærmere forklart i kapittel 2. Effekten av økte risikovekter blir sterkere for DNB som har et lite overgangsgulv, enn for Nordea Bank Norge (NBN) som har et stort overgangsgulv. Dette forklarer hvorfor kapitaldekningen i NBN i vår stresstest tar seg noe raskere opp enn i DNB. Vi understreker imidlertid at man må vurdere hvert enkelt lån i porteføljen for å finne den faktiske utviklingen i en slik situasjon. Det kan redusere forskjellen mellom de to bankene.

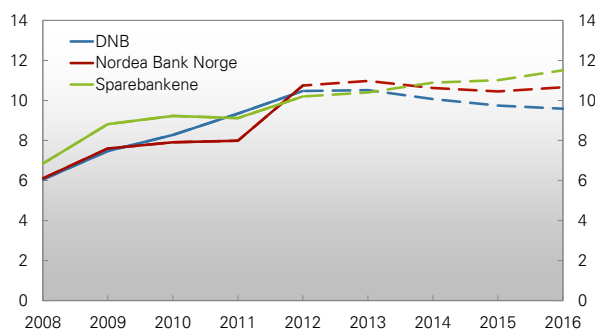
9 Merk at den nylig gjennomførte emisjonen i SpareBank 1 Nord-Norge bidrar til at kapitaldekningen i sparebankene holder seg bedre oppe enn i DNB og Nordea Bank Norge.

Figur 3.5 Ren kjernekapitaldekning ved fleksible rentemarginer i stressalternativet. Prosent. 2008–2016<sup>1)</sup>



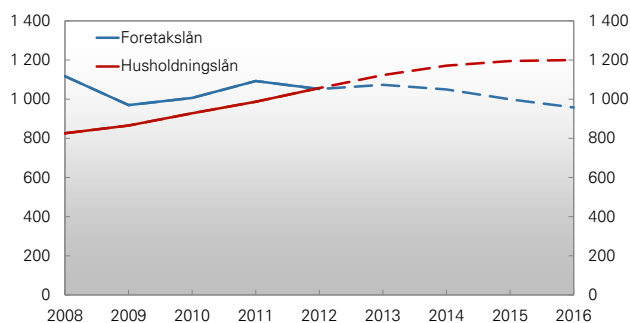
1) Anslag for 2013–2016.  
Kilder: SNL Financial og Norges Bank

Figur 3.6 Ren kjernekapitaldekning ved faste rentemarginer i stressalternativet. Prosent. 2008–2016<sup>1)</sup>



1) Anslag for 2013–2016.  
Kilder: SNL Financial og Norges Bank

Figur 3.7 Bankers<sup>1)</sup> utlån til foretak og husholdninger. Milliarder kroner. 2008–2016<sup>2)</sup>



1) Vektet snitt for utvalgt av stresstestede banker.  
2) Anslag for 2013–2016.  
Kilder: SNL Financial og Norges Bank

for at en kunde som ikke får refinansiert sitt lån, kan gå konkurs og påføre banken ytterligere tap. Vi har likevel sett at store banker har redusert volumet av utlån til foretak i stressperioder.

Vi legger til grunn at bankene i de første kvartalene av stressscenarioet må opprettholde utlånsvolumet på tross av store tap. Det er normalt at foretak i vanskelige tider trekker på etablerte kredittlinjer. Over tid legger vi til grunn at bankene vil rullere gode foretakslån, men at de ikke vil erstatte utlån som går til tap, med nye utlån. En del utlån som går til tap, vil i henhold til kapitalregelverket avskrives i sin helhet. Samlet innebærer dette et fall i utlån til foretak på 12 prosent fra 2014 til utgangen av 2016.

Også utlånsveksten til husholdninger avtar, men ikke like raskt som kredittveksten til foretak. Utlån til husholdningene vokser med om lag fire prosent i det første året i stressfremskivingene, men faller ned mot null i slutten av perioden. Over perioden er det derfor en markert vridning i bankenes utlån fra foretakslån til husholdningslån, se figur 3.7.

Størrelsen på bankenes utlån har store konsekvenser for realøkonomien. Opprettholdes utlånsveksten, vil det bidra til å dempe nedgangskonjunkturen, mens en større innstramning kan få store konsekvenser i form av reduserte

investeringer. Hvordan bankene velger å opptre i en situasjon med store tap, vil avhenge av hvordan de vurderer konsekvensene av redusert kapitaldekning. Høyere utlån betyr lavere kapitaldekning på kort sikt. Lavere kapitaldekning kan føre til pålegg fra tilsynsmyndighetene. I tillegg kan banker med lav kapitaldekning møte strammere vilkår, blant annet i form av høyere finansieringskostnader, når de skal hente finansiering i markedet.<sup>10</sup>

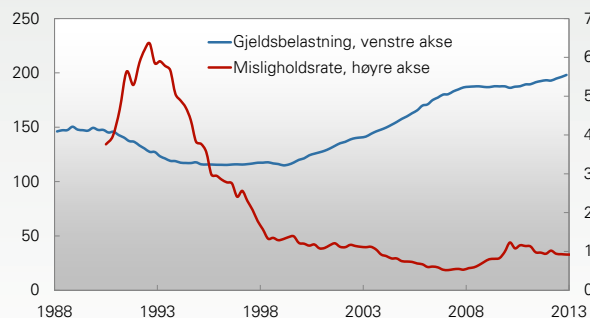
En motsyklisk kapitalbuffer vil kunne spille en rolle i valget mellom alternative strategier i møte med økte tap. Har bankene i utgangspunktet bygget opp en motsyklisk kapitalbuffer, og myndighetenes krav om buffer fjernes i perioder med store tap, kan bankene legge mer vekt på å opprettholde markedsandeler og mindre på å opprettholde kapitaldekningen. Bankene kan utsette gjenoppbyggingen av kapitaldekningen til resultatene er bedret og markedene har stabilisert seg. Med høyere kapitaldekning i dag vil også sannsynligheten for at bankene velger å opprettholde utlån til foretak i en stressituasjon, være større. Det taler for at kapitaldekningskravet bør holdes høyt i gode tider.

10 Til tross for fallet i utlån til foretak som vi har lagt til grunn, faller kapitaldekningen i de tre bankgruppene under de nye regulatoriske kravene til buffere i alternativet med faste rentemarginer. Bankene vil i en slik situasjon få restriksjoner på utbetaling av utbytte og bonus, samt krav om å utarbeide en opptrappingsplan. Alle bankgruppene vil om nødvendig kunne komme opp til de regulatoriske minstekravene enten ved å selge eiendeler eller gjennom å stramme inn ytterligere på utlånsveksten.

### Boks: Mislighold av lån hos husholdningene

Andelen mislighold på utlån til personmarkedet har ligget på et lavt nivå de siste 15 årene. Samtidig har husholdningenes gjeld vokst langt raskere enn inntekten, se figur 1, blant annet som følge av en kraftig oppgang i boligpriser. Høy gjeld gir husholdningene lite fleksibilitet hvis de utsettes for bortfall av inntekt. For å unngå å misligholde gjelden kan de da måtte stramme inn på kjøp av varer og tjenester. Ved store fall i boligprisene vil en del husholdninger med høy belåningsgrad trolig velge å øke sin sparing gjennom redusert konsum. Husholdningenes gjeldsbelastning innebærer dermed en sårbarhet for næringslivet og kan bidra til å forsterke en nedgangskonjunktur.

Figur 1 Mislighold i prosent av samlede utlån til personmarkedet fra banker og kredittforetak. Gjeld som andel av disponibel inntekt. Prosent. 1988–2013



Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Den direkte kreditrisikoen knyttet til bankenes lån til husholdningene – faren for at husholdningene misligholder sine låneforpliktelser – er imidlertid lav. Høy kreditrisiko er først og fremst knyttet til husholdninger som kombinerer flere risikoelementer, særlig en kombinasjon av høyt gjeldsnivå, lav betalingsevne og svak pantesikkerhet.<sup>1</sup>

Som vist i figur 2 holdes 34 prosent av samlet gjeld av husholdninger med gjeld større enn fem ganger disponibel inntekt<sup>2</sup>. Også andelen med netto gjeld som overstiger boligens verdi, er betydelig. Men kun 2,4 prosent av gjelden holdes av husholdninger som både har høy gjeld, større netto gjeld enn boligverdi og mindre enn en månedsinntekt til overs etter at rentekostnader og nødvendighetskonsum er betalt. I denne gruppen, som utgjør om lag 30 000 husholdninger, er trolig sannsynligheten for mislighold stor hvis de økonomiske rammebetingelsene forverres.

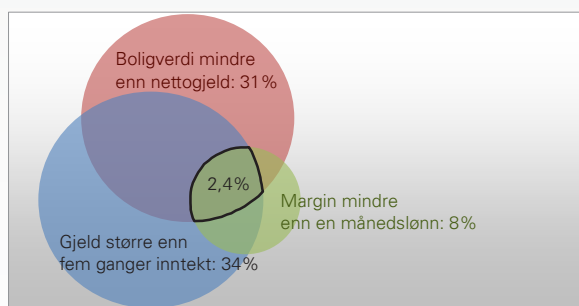
Andelen av samlet gjeld i denne gruppen er halvert siden midten av 1990-tallet. Lave renter de siste årene har bidratt til å holde andelen på et lavt nivå.

Utsettes husholdningene for større økonomiske forstyrrelser, kan andelen utsatte lån igjen øke. Vi har gjennomført stresstester der renten på boliglån øker med tre prosentenheter og/eller boligprisene faller med 30 prosent. Når begge hendelsene inntreffer, øker andelen gjeld som er særlig utsatt for mislighold, til nær syv prosent, eller 150 000 husholdninger, se figur 3.

I bankstresstesten legger vi til grunn et anslag på mislighold i husholdningene som er basert på en fremskriving av bankenes beholdning av problemlån, misligholdte og særlig tapsutsatte lån. I stresstestene faller boligprisene samtidig som utlånsrentene holdes forholdsvis lave. Samlet gir dette en dobling i andelen problemlån i husholdningene, men fra et lavt nivå. Dette er på linje med økningen i andelen av husholdningenes gjeld som holdes av særlig utsatte husholdninger i stresstesten av et boligprisfall i figur 3. Boligprisfallet vi legger til grunn i bankstresstesten, er noe mindre enn det som er lagt til grunn i figuren, men i bankstresstesten er dette kombinert med et bortfall av inntekt på grunn av økt ledighet.

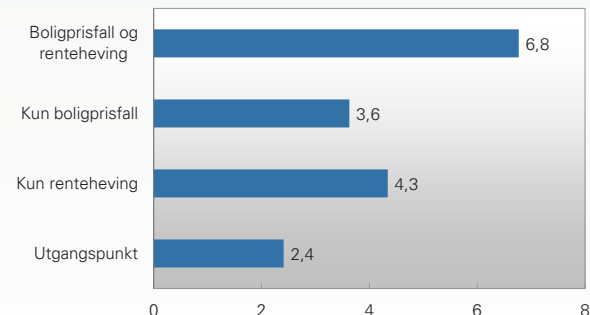
<sup>1</sup> Se *Aktuell kommentar* 8/2013 for mer utdypende forklaring.  
<sup>2</sup> Analysen er utført på tall fra inntektsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå. Statistikken er basert på selvangivelsen fra 2011.

Figur 2 Gjeld i utsatte husholdninger etter tre kriterier. Prosent av samlet gjeld. 2011



Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 3 Gjeld i husholdninger som bryter gjeldsbelastning, margin og pante-sikkerhetskriteriet (se figur 2). Sensitivitetsanalyse. Prosent av samlet gjeld. 2011



Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank



## Ramme: Husholdningenes kjøpekraft i boligmarkedet

Bankenes risiko for tap på utlån med pant i bolig avhenger av husholdningenes evne og vilje til å betjene gjelden, men også av boligens verdi dersom bankene må realisere pantet. Historien viser at boligpriser og dermed også panteverdien kan falle brått og mye som følge av sviktende etterspørsel. Ofte har prisveksten vært kraftig i forkant. Hvor robust etterspørselen og dermed prisutviklingen er, henger sammen med husholdningenes kjøpekraft i boligmarkedet.

Indikatorer som belyser utviklingen i husholdningenes kjøpekraft, kan gi nyttig informasjon om situasjonen i boligmarkedet. Vi har beregnet en slik boligkjøpekraftsindikator (BKI, se boks) for norske husholdninger. Resultatene viser at husholdningenes beregnede kjøpekraft i boligmarkedet har svingt mye og er lavere nå enn rundt midten av 1990-tallet, se figur 1.

### Boks: Boligkjøpekraftsindikator BKI

$BKI = (\text{Medianinntekt} / \text{Kvalifiserende inntekt}) * 100$

Medianinntekt er den inntekten etter skatt som deler husholdningene i to like store grupper når de er sortert etter stigende inntekt. Medianinntekten er beregnet fra selvangivelsesstatistikk fra Statistisk sentralbyrå. Etter 2011 er tallene fremskrevet ved lønnsveksten i Norge.

Kvalifiserende inntekt er den inntekten etter skatt som er nødvendig for å betale renter og avdrag på et lån med referansevilkår til en referansebolig.

Referanseboligen for Norge er 85 kvm og for Oslo 75 kvm. Størrelsen på referanseboligen er beregnet ut fra selvangivelsesstatistikk fra SSB og boligpriser fra eiendomsmeglerbransjen<sup>1</sup>.

Referansevilkår:

- Lånebeløp er 80 prosent av markedsverdi
- Markedsverdi er størrelse på referansebolig multiplisert med kvadratmeterprisen fra eiendomsmeglerbransjen
- Annuitetslån med 30 års løpetid
- Renten er Husbankens 5-årige fastrente
- Indikatoren er 100 når 25 prosent av inntekt etter skatt brukes på renter og avdrag
- Det er ikke tatt hensyn til at kravene til avdrag har falt som følge av lengre avdragstid og økt avdragsfrihet.

Oppsettet er i tråd med analyser på norske data i Barlindhaug og Astrup (2012)<sup>2</sup> og liknende analyser for USA<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Eiendomsmeglerbransjen betegner Norges Eiendomsmeglerforbund (NEF), Eiendomsmeglerforetakenes forening (Eff), Finn.no og Eiendomsverdi.

<sup>2</sup> Barlindhaug, R. og K. Astrup (2012). *Housing Affordability. En drøfting av begreper og beregning av indikatorer*. Notat 110. NIBR.

<sup>3</sup> Se Federal Reserve Bank of San Francisco [www.frbsf.org/education/publications/doctor-econ/2003/december/housing-affordability-index](http://www.frbsf.org/education/publications/doctor-econ/2003/december/housing-affordability-index).

En BKI høyere enn 100 betyr at en husholdning med medianinntekt kan bruke mindre enn 25 prosent av inntekten etter skatt det første året på å betjene et nytt lån på 80 prosent av kjøpesummen (vilkårene for lånet er beskrevet i egen boks). Det motsatte er tilfellet når BKI er lavere enn 100. Hvor stor andel av inntekten en husholdning faktisk er villig til å bruke på å betjene boliggjeld i oppkjøpsåret, vil også avhenge av hvilken inntektsvekst de forventer.

Nivået på BKI avhenger av forutsetninger som ligger fast gjennom hele beregningsperioden. Det gjelder blant annet størrelsen på referanseboligen og lånets løpetid. Utviklingen i BKI over tid vil dermed avspeile den samlede effekten av endringer i boligpriser, rente og medianinntekt.

I tillegg til å beregne BKI for alle husholdninger i Norge ser vi også på husholdninger med hovedinntektstaker under 40 år. BKI for yngre husholdninger reflekterer i større grad utviklingen i kjøpekraften for husholdninger som kjøper sin første bolig. Det gjøres en egen beregning for Oslo.

Beregningene viser at medianinntektens kjøpekraft i boligmarkedet har vært lavere på 2000-tallet enn den var rundt midten av 1990-tallet. Årsaken til fallet i kjøpekraften er en sterkere boligprisvekst enn inntektsvekst. Samtidig har renten falt og kompensert for mye av gapet mellom inntekt og boligpris. De større svingningene i BKI følger i stor grad svingninger i renten.

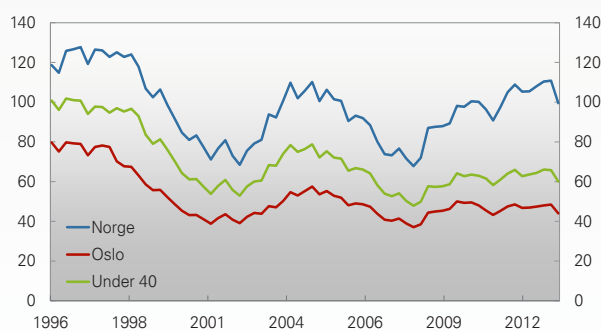
Redusert kjøpekraft i boligmarkedet kan bety en økt risiko for fall i etterspørselen med fallende priser som resultat. Det vil i så fall redusere boligens panteverdi og øke bankenes sårbarhet for tap.

Nedgangen i BKI for husholdninger med hovedinntektstaker under 40 år er større enn nedgangen blant alle. Det skyldes at inntektsveksten deres har vært svakere. Økningen i andelen husholdninger med én

person (én inntekt) blant yngre har også bidratt. Vurdert ved BKI har yngre husholdninger tapt konkurranseevne på boligmarkedet, noe som vil kunne ha betydning for deres evne til å etablere seg med egen bolig. På den annen side er forventet inntektsvekst trolig høy blant yngre husholdninger. De kan derfor være villige til å bruke en relativt høy andel av inntekten på å betjene boliggjeld i det de kjøper bolig.

Utviklingen i BKI for Oslo er mer lik utviklingen for yngre husholdninger enn for landet totalt. I Oslo bor det mange yngre husholdninger. Oslo har også landets høyeste andel husholdninger med én person. En lavere medianinntekt sammen med en høyere pris per kvadratmeter bolig i Oslo enn for landet gjør at BKI er relativt lav i Oslo selv om referanseboligen i Oslo er mindre. Til å begynne med må husholdningen med medianinntekt i Oslo bruke en betydelig andel av sin inntekt etter skatt dersom den lånefinansierer kjøp av referanseboligen.

Figur 1 Husholdningenes kjøpekraft i boligmarkedet. Indikator. 4. kv. 1995 – 2. kv. 2013



Kilder: Statistisk sentralbyrå, Norges Eiendomsmeglerforbund (NEF), Eiendomsmeglerforetakenes forening (Eff), Finn.no, Eiendomsverdi og Norges Bank

## 4 Mot et nytt kriseløsningsregime

*Et viktig skritt i arbeidet med å forbedre rammeverket for banker er et nytt regelverk for å håndtere banker i krise. Arbeidet er i gang i mange land, og internasjonale prinsipper er etablert. Dette arbeidet må følges opp også i Norge.*

I perioden 2007–2009 ble det utbetalt offentlig hjelp til banker i EU tilsvarende omtrent 13 prosent av BNP i hele området.<sup>1</sup> Av dette er i underkant av 4 prosent av BNP betalt ut direkte over statsbudsjettene. Disse store utleggene har bidratt til at flere EU-land har fått statsøkonomiske problemer.

Ofte når en krise har rammet en stor og viktig bank, har myndighetene brukt egne finansielle midler til å løse ut bankens kreditorer. Det har ikke vært mulig å påføre kreditorerne tap uten å stenge banken, samtidig som stenging ville medført alvorlige konsekvenser for resten av økonomien. I enkelte tilfeller har det også vært frykt for at store tap for kreditorerne kunne gi uheldige smittevirkninger til resten av økonomien. Banker som forventes å bli behandlet på denne måten, blir ofte betegnet som «*too big to fail*». Kreditorer som låner penger til disse bankene, vil kreve lite kompensasjon for risikoen som ligger i bankenes forretningsprofil. Bankene slipper dermed å betale for nedsiden av risikoen de tar, samtidig som de får all oppsiden. Det gir dem for sterke insentiver til å ta risiko – en form for moralsk hasard.

Insentivene til å ta for høy risiko kan reduseres hvis kreditorerne er stilt overfor en trussel om å måtte ta tap i en bank som går over ende, også når den er stor nok til å være systemviktig. De vil da kreve en høyere pris for å finansiere bankene, spesielt banker som tar stor risiko. I noen grad vil bankene kunne velte de økte finansieringskostnadene over på lånekundene, spesielt dem som har høyere sannsynlighet for mislighold. Når aktørene i

økonomien blir stilt overfor en riktigere prising av risiko, blir den samlede risikoen mindre og bedre fordelt.

Trusselen om at kreditorerne i en systemviktig bank risikerer å tape dersom banken går over ende, må gjøres troverdig. Det kan gjøres gjennom regelverk som åpner for at usikrede deler av bankens gjeld skal kunne nedskrives samtidig som bankens viktigste funksjoner drives videre uten avbrudd. Det er et vesentlig avvik fra standard konkursrett.

Skal man unngå stort press på offentlig finanser må det i tillegg åpnes for at deler av en kriserammet banks gjeld kan konverteres til egenkapital for å oppkapitalisere den. Banken kan da drives videre uten vesentlig offentlig støtte.

Et viktig element i de nye systemene for kriseløsning av banker, er såkalt *bail-in*. Dette gir myndighetene adgang til å konvertere gjeldsfordringer på en bank til egenkapital og til å skrive ned gjeldsfordringene etter at passivaposter med lavere prioritet (egenkapital og eventuelle ansvarlige lån) er nedskrevet til null.<sup>2</sup> I boksen på neste side illustreres *bail-in* gjennom et stilisert eksempel.

Deler av en banks gjeld består av innskudd fra kunder. Det reiser særlige utfordringer ved *bail-in*. Det er etablert som et prinsipp at innskudd som er garantert av innskuddssikringsordningen, ikke skal kunne konverteres eller nedskrives. Er også de sikrede innskuddene tapt, er det sikringsordningen som tar tapet, ikke kundene. Ikke-sikrede innskudd kan være gjenstand både for nedskriving og konvertering til egenkapital. Det kan ramme mange ikke-profesjonelle aktører som av ulike grunner tidvis sitter med store bankinnskudd. For å redusere sannsynligheten for at det skal skje, er det i en del land, blant annet i USA, innført *innskyterpreferanse* for alle eller enkelte

<sup>1</sup> Se European Commission: «Public Finances in EMU 2009» side 2. Dette inkluderer også likviditetsstøtte.

<sup>2</sup> *Bail-in* står i motsetning til *bail-out*. Det siste uttrykket brukes om at myndighetene redder kreditorer som ellers skulle tatt tap.

typer innskudd. Disse innskuddene skal gis prioritert foran annen gjeld dersom banken likvideres eller bankens gjeldsposter blir gjenstand for *bail-in* i forbindelse med en kriseløsning.

### Boks: En enkel illustrasjon av bail-in

Anta at en bank har en total forvaltningskapital på 100 og ansvarlig kapital (egenkapital pluss ansvarlige lån) på 7, se figur 1. Gjelden er på 93. Etter et tap på 9 skrives bankens ansvarlige kapital ned til null. For å dekke hele tapet må i tillegg bankens gjeld skrives ned med 2. Kriseløsningsmyndighetene ønsker ikke å stenge banken, men videreføre den. Det gjør de ved å konvertere 7 av den gjenstående gjelden på 91 til egenkapital i banken. Banken kan drive videre med en total forvaltningskapital på 91, uten at staten har måttet skyte inn midler i banken. De opprinnelige eierne av egenkapital og ansvarlige lån har tapt alt. De øvrige kreditorene har tapt 2, men sitter tilbake med en eierandel i den restrukturerte banken.

Figur 1 Bankenes balanse ved bruk av bail-in

A. Før tap			B. Etter tap		
Lån	100	93	Lån	100	91
		2	Tap	-9	
		5			0
SUM	100	100			0
					0
			SUM	91	91
<b>C. Etter krisehåndtering</b>					
Lån	91	84			
		0			
		7			
SUM	91	91			

- 1) Nedsrevet med 2 for å dekke tap  
2) 7 er konvertert til ny egenkapital

## EUs kriseløsningsdirektiv

I juni 2012 la EU-kommisjonen fram et forslag til direktiv for hvordan kriser i finansinstitusjoner skal håndteres i medlemslandene. Forslaget følger hovedprinsippene som Financial Stability Board (FSB)<sup>3</sup> anbefalte i 2010 og inneholder blant annet adgang til bruk av *bail-in*.<sup>4</sup> Økonomikomiteén i Europaparlamentet la i slutten av mai 2013, med støtte fra alle de større partigruppene, fram sine forslag til endringer i Kommisjonens direktivforslag. I slutten av juni 2013 kom finansministrene i EU (ECOFIN) med sitt forslag til hvordan direktivet bør utformes.<sup>5</sup> Både forslaget fra ECOFIN og fra parlamentets økonomikomiteé følger i stor grad de samme prinsippene for kriseløsning. 11. desember 2013 ble representanter for EU-rådet og EU-parlamentet enige om et kompromiss. Ut på nyåret skal Rådet og Parlamentet fatte endelige vedtak, og direktivet skal tre i kraft 1. januar 2015. Vår fremstilling bygger i hovedsak på forslaget fra ECOFIN i juni, men vi har med de viktigste endringene i dette forslaget som Rådet og parlamentet ble enige om.<sup>6</sup>

I tillegg til bruk av *bail-in* og prinsipper for innskyterpreferanse inneholder EUs kriseløsningsdirektiv bestemmelser om bruk av brobank (midlertidig offentlig eie av en krisebank før restrukturering og salg), etablering av nasjonale kriseløsningsmyndigheter og kriseløsningsfond, samt utarbeiding av banktestamenter (beredskapsplaner og planer for ordnet avvikling av banker).

Innskyterpreferanse skal bare gjelde usikrede innskudd fra personer og små og mellomstore bedrifter.

- 3 FSB består av representanter for sentralbanker og finansielle myndigheter i de 24 viktigste økonomiene i verden samt flere internasjonale organisasjoner som blant annet IMF, Verdensbanken, BIS og ESB.  
4 Se «Reducing the moral hazard posed by systemically important financial institutions», [http://www.financialstabilityboard.org/publications/fr\\_101111a.pdf](http://www.financialstabilityboard.org/publications/fr_101111a.pdf).  
5 Se «A framework for the recovery and resolution of credit institutions and investment firms», Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council, 11148/1/13 REV 1.  
6 Detaljer i dette kompromisset var ikke tilgjengelige da denne rapporten gikk i trykken.

**Tabell 4.1: Nedskrivingsrekkefølge for en banks passiva**

- A. Egenkapital
- B. Hybridkapital
- C. Ansvarlige lån
- D. Seniorsgjeld og usikrede innskudd uten innskyterpreferanse
- E. Usikrede innskudd med innskyterpreferanse og gjeld til den Europeiske Investeringsbank
- F. Innskuddsgarantifondets utlegg for å dekke innskudd

Nedskrivning og eventuell konvertering skal følge vanlige prioritetsprinsipper, inklusive innskyterpreferanse. Rekkefølgen av nedskrivning og eventuell konvertering er vist i tabell 4.1. Det er flere typer av gjeldsposter som uansett skal være unntatt fra bail-in, se tabell 4.2. Nasjonale myndigheter må sikre at alle banker har et minimum av gjeld som kan være gjenstand for konvertering og nedskrivning uten at banken stenges.

I en krisesituasjon vil den nasjonale kriseløsningsmyndigheten kunne unnta grupper av gjeld som normalt skulle vært gjenstand for bail-in, fra nedskrivning eller konvertering. Andre kreditorer risikerer i så fall å måtte ta større tap eller få konvertert en større del av sine fordringer til eierinstrumenter. Alternativt kan det nasjonale kriseløsningsfondet bidra til å dekke nedskrivning eller konvertering som ikke blir gjort som følge av unntaket. Det kan imidlertid kun gjøres hvis minst 8 prosent av bankens totale passiva har vært gjenstand for nedskrivning eller konvertering. Forslaget til direktiv inneholder også noen generelle begrensninger på myndighetens mulighet til å holde enkelte gruppers gjeld skadefri. Blant annet skal de øvrige kreditorer ikke komme dårligere ut enn om banken var blitt stengt og likvidert. Videre skal muligheten bare brukes i ekstraordinære tilfeller og må begrunnes med for eksempel alvorlig systemsmitte eller stor fare for at kritiske funksjoner kan bli rammet. For eksempel kan en systemkrise inntreffe hvis en stor bank som går over ende, har interbanklån fra mange andre banker som også er svake. En betydelig nedskrivning av den store bankens

**Tabell 4.2: Gjeldsposter unntatt fra bail-in**

- i. Garanterte innskudd
- ii. Sikrede obligasjoner, for eksempel obligasjoner med fortrinnsrett
- iii. Skyldig, men ikke-betalt lønn og pensjon, unntatt bonuser
- iv. Skyldig, men ikke-betalt skatt og avgift
- v. Leverandørgjeld
- vi. Gjeld dannet ved betalingstransaksjoner med gjenstående løpetid mindre enn syv dager
- vii. Gjeld til andre institusjoner med opprinnelig løpetid mindre enn syv dager

gjeld til disse bankene vil lett kunne svekke så mange av dem at også de må bli gjenstand for kriseløsning. Kompromisset mellom Rådet og Parlamentet åpner også for bruk av statlige midler til å oppkapitalisere en bank under krisehåndtering. Det skal bare kunne skje under ekstraordinære forhold og etter at 8 prosent av bankens totale passiva er blitt nedskrevet eller konvertert.

For at de viktige funksjonene i en krisebank skal kunne drives videre mens krisehåndteringsmyndigheten tar hånd om banken, må nedskrivning og konvertering skje raskt. Det betyr at de verdivurderingene slike tiltak bygger på, må være midlertidige. En grundigere og endelig verdivurdering må da gjøres senere. Viser den vurderingen at kreditorer er blitt nedskrevet for kraftig, kan de bli kompensert. For øvrig er det et gjennomgående prinsipp i direktivet at ingen kreditorer eller eiere i en bank under krisehåndtering skal komme dårligere ut enn de ville ha gjort om banken var blitt stengt og likvidert under vanlige insolvensprosedyrer. Skulle det skje, vil de ha krav på kompensasjon fra sikringsfondet.

## Krisehåndteringssystemet i Norge

Det nåværende systemet for å håndtere bankkriser i Norge er hjemlet i Banksikringsloven. Systemet bygger blant annet på erfaringene fra bankkrisen i Norge for litt over 20 år siden. Loven gir myndighetene adgang til å nedskrive en banks aksjekapital hvis hele eller det meste av kapitalen er tapt. Myndighetene kan i en slik situasjon

også bestemme at det skal skytes inn ny aksjekapital, for eksempel av staten, for at banken i en eller annen form skal kunne drives videre. Er også deler av den ansvarlige lånekapitalen tapt, kan myndighetene i de fleste tilfeller også nedskrive denne.

Etter Banksikringsloven er det ikke mulig å konvertere en banks gjeld til egenkapital uten kreditorenes aksept. Myndighetene har heller ikke adgang til å nedskrive annen gjeld i en bank, bortsett fra ansvarlige lån, uten at banken har vært satt under offentlig administrasjon. En bank som blir satt under offentlig administrasjon, er i praksis hindret fra å utføre sine kjernefunksjoner. Anses den kriserammede banken som systemviktig, vil dermed offentlig administrasjon være lite egnet.

Med det nåværende krisehåndteringssystemet i Norge er det trolig kun staten som kan gå inn med ny eierkapital dersom en systemviktig bank kommer i krise. Er bankens tap større enn dens samlede ansvarlige kapital, har myndighetene da ikke noen annen mulighet enn å dekke de øvrige kreditorenes tap hvis offentlig administrasjon skal unngås.

### **Behov for endringer**

EUs kriseløsningsdirektiv vil også gjelde for EØS-landene. Gitt de forslagene som nå foreligger fra alle de sentrale EU-organene, vil det endelige direktivet høyst sannsynlig inneholde bail-in og trolig også innskyterpreferanse.

Innføring av bail-in i Norge vil som nevnt kreve lovendringer. Det gjelder også innskyterpreferanse. Arbeidet med nødvendige lovendringer og overgangsbestemmelser i Norge bør komme i gang så snart som mulig. Bail-in skal begynne å gjelde fra 1. januar 2016.

Etter norsk rett kan det være utfordringer ved å gi ordningen med tvungen konvertering av gjeld til aksjer tilbakevirkende kraft for eksisterende gjeldsposter. Derfor

er det nødvendig å starte arbeidet med overgangsbestemmelser. Bestemmelser om innskyterpreferanse og nedskrivning av gjeld i forbindelse med krisehåndtering kan trolig utformes uten å møte tilsvarende problemer.

I henhold til EUs kriseløsningsdirektiv skal myndighetene sette minstekrav til hver bank om hvor mye gjeld som kan være gjenstand for bail-in. Jo høyere disse kravene settes, desto mer gjeld blir det å dele byrdene på ved bail-in. Høye krav kan i tillegg dempe bankers mulighet til å overføre boliglån til egne OMF-kredittforetak, se ramme om krisehåndtering og bankenes finansieringsstruktur på side 39. Det vil kunne redusere sannsynligheten for at usikrede innskudd må ta tap. I tillegg til å sette krav til andel gjeld som kan konverteres, kan det være aktuelt å kreve at de større bankene utsteder en viss mengde betinget konvertible obligasjoner (Contingent Convertible securities, (CoCos)). Dette er obligasjoner som automatisk konverteres til egenkapital eller skrives ned til fordel for bankens egenkapital dersom bankens rene kjernekapitaldekning faller under et visst kritisk nivå. Slike krav er allerede innført i Sveits og er foreslått innført i Danmark.

For å sikre at arbeidet med beredskap mot bankkriser får tilstrekkelig oppmerksomhet, også når faren synes liten, er det viktig at det operasjonelle ansvaret er tydelig plassert. Ifølge forslaget til kriseløsningsdirektiv vil Norge måtte utpeke en nasjonal kriseløsningsmyndighet. Kriseløsningsmyndigheten skal både ha ansvar for å håndtere banker i krise og for å utarbeide kriseplaner for de enkelte bankene som kan tas i bruk hvis banken havner i problemer. Myndigheten kan ligge i en eksisterende myndighetsinstitusjon, men den må være operasjonelt uavhengig av denne institusjonen og må ha god tilgang på kunnskap om enkeltbanker. Med dagens rolledeling ville det være hensiktsmessig om oppgaven legges enten til Finanstilsynet eller som en enhet under Finansdepartementet.

## Ramme: Krisehåndtering og bankenes finansieringsstruktur

Finanskrisen har bidratt til et markert skifte i bankenes finansiering – fra usikret til mer sikret finansiering. Økt risikoaversjon og usikkerhet om kvaliteten på bankenes eiendeler førte til økte lånekostnader. Ved å tilby sikkerhet for nye lån har bankene fått rimeligere finansiering. Obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) og lån i sentralbanken er eksempler på slik sikret finansiering. Gjengkjøpsavtaler og derivathandler kan også gi opphav til sikrede krav.

Utviklingen mot mer sikret finansiering er delvis drevet fram av nye myndighetskrav. De kommende likviditetskravene (LCR og NSFR) har ført til økt etterspørsel fra bankene etter sikre, likvide verdipapirer. Bankene trenger dessuten langt mer sikkerheter fremover for sine derivathandler, både mot sentrale motparter og for OTC-derivater som gjøres opp bilateralt. Det nye regelverket for forsikringsbransjen («Solvency II») vil også øke etterspørselen etter sikre, likvide verdipapirer, som for eksempel obligasjoner med fortrinnsrett. Bankene er således både kjøpere av og tilbydere av sikre, likvide verdipapirer.

Økt bruk av sikret finansiering er gunstig for bankene på kort sikt, men kan gi økte lånekostnader på lengre sikt. Når bankene sikrer finansieringen med fortrinnsrett i visse fordringer, vil kravene til andre, ikke-sikrede kreditorer i banken svekkes. De vil trolig sette opp prisen på sine lån til bankene. Bankenes ordinære obligasjonsfinansiering vil da bli dyrere. Økt åpenhet om bankenes omfang av sikret finansiering vil kunne bidra til en riktig prising av den risikoen eierne av ordinære obligasjoner sitter med. Bankene kan også få problemer med å skaffe seg sentralbankfinansiering i en ny krise hvis de ikke har tilstrekkelig med frie eiendeler som kan pantsettes. Et visst omfang av frie eiendeler er også nødvendig for å kunne håndtere en kriserammet bank uten bruk av offentlige midler, for eksempel ved å konvertere eller skrive ned usikrede krav når banken får alvorlige finansielle problemer.

Omfanget av heftelser på bankenes eiendeler («asset encumbrance») er ikke fullt ut kjent. Det nye kapital-

direktivet i EU pålegger Den europeiske banktilsynsmyndigheten (EBA) å samle inn informasjon om bankenes samlede pantsetting (CRR Article 100). Denne rapporteringen skal etter planen starte i løpet av 2014. I tillegg skal bankene rapportere hvilke eiendeler de kan pantsette på kort varsel, samt redegjøre for virkningen av heftelser på eiendelene i stressscenarioer. Slik rapportering vil, hvis den offentliggjøres, også bidra til mer åpenhet i markedet og kan på sikt bidra til bedre prising av bankenes finansiering.

Den omfattende bruken av sikret finansiering er til ugunst for blant annet bankenes ikke-garanterte innskytere og fond for innskytergaranti. Det er en av grunnene til at EU-rådet har fremmet et forslag om innskyterpreferanse i det nye direktivet om krisehåndtering av banker. Innskudd som omfattes av innskyterpreferansen, vil dermed bli mindre tapsutsatt enn øvrig ikke-prioritert gjeld. Hvis forslaget blir vedtatt, vil også fondene for innskytergaranti rykke opp blant de prioriterte kreditorer, og risikoen for tap ved offentlig administrasjon reduseres. EU planlegger dessuten krav om risikojusterte avgifter til fondene for innskytergaranti. Risikojusterte avgifter som tar hensyn til bankens bruk av sikret finansiering, vil bedre reflektere risikoen for fondene.

Skal gjeld kunne konverteres til egenkapital eller nedskrives dersom en bank får problemer («bail-in»), må banken ha et visst omfang av usikrede kreditorer. Med bakgrunn i EUs kriseløsningsdirektiv kan det bli satt grenser for omfanget av sikrede lån, herunder obligasjoner med fortrinnsrett. Norges Bank har sluttet seg til Finanstillsynets og Finansdepartementets syn om at det bør vurderes å innføre begrensninger i adgangen til å finansiere lån til bolig og næringseiendom med OMF.<sup>1</sup> I begrunnelsen pekte banken på at det kan bidra til å styrke utsiktene for finansiell stabilitet gjennom å sikre diversifisert finansiering av bankene og ved å bidra til bedre krisehåndtering.

<sup>1</sup> Se <http://www.norges-bank.no/no/om/publisert/brev-og-uttalelser/2013/regelverk-omf/>.

## Ramme: Sentrale motparter

Finanskrisen tydeliggjorde flere svakheter ved markedet for OTC-derivater. De aller fleste av handlene ble gjort bilateralt, og det var lite transparens i markedene. Ingen hadde oversikt over eksponeringene mellom bankene, og myndighetene hadde heller ikke mulighet til å overvåke oppbyggingen av systemrisiko. I andre finansielle markeder der handelen foregikk via sentrale motparter, ble tapene langt mindre. På bakgrunn av disse lærdommene vedtok G20 i 2009 en OTC-reform som skal gi økt transparens og redusere systemrisikoen knyttet til OTC-derivater.<sup>1</sup> Et viktig element i reformen er obligatorisk bruk av sentral motpart for alle egnede standardiserte OTC-derivater. I mange markeder der handelen skjer på handelsplattformer, som for eksempel aksjehandler, har sentrale motparter blitt benyttet i lengre tid. I Europa er deler av OTC-reformen tatt hensyn til gjennom en egen forordning kalt EMIR<sup>2</sup>. EMIR er ennå ikke implementert i Norge, fordi det ikke er avklart hvordan forordningen kan forenes med Grunnlovens krav til suverenitet.

En sentral motpart er en institusjon som trer inn i en handel mellom kjøper og selger, og blir motpart for begge parter. Den opprinnelige kontrakten erstattes med to nye: én mellom kjøper og den sentrale motparten, og én mellom selger og den sentrale motparten, se figur 1. Den sentrale motparten påtar seg motpartsrisikoen i handelen. Som sikkerhet for denne risikoen krever den sentrale motparten inn marginer fra sine deltakere. Marginene skal kunne dekke tap som inntrer med 99 prosent sannsynlighet. I tillegg må deltakerne betale inn bidrag til et tapsfond, som skal dekke tap utover det som kan dekkes av marginene.

Oslo Clearing er sentral motpart for aksjer og aksjederivater på Oslo Børs og er den eneste av tre sentrale motparter i Norge som gjør opp handler med finansielle instrumenter.<sup>3</sup> Også enkelte utenlandske sentrale motparter er viktige i det norske finansmarkedet. Oslo Clearing har en samarbeidsavtale med britiske

LCH.Clearnet på aksjederivater og er i ferd med å etablere en avtale også for aksjehandel. I tillegg klarer («clearer») norske banker rentederivater gjennom britiske SwapClear.

En sentral motpart skal ha finansielle ressurser til å dekke tap som kan oppstå dersom en deltaker feiler. Det kan hindre at handel stopper opp i urolige tider. I tillegg skal institusjonen ha etablerte prosedyrer for ordnet håndtering av mislighold. En sentral motpart kan dermed også bidra til å opprettholde tilliten, og dermed handelen, mellom deltakerne i tider med markedsuro.

Utvidet bruk av sentrale motparter gir myndighetene økt mulighet til å overvåke oppbygging av risiko. I tillegg fører bruk av en sentral motpart til lavere likviditetsbehov for deltakerne.

Bruk av sentrale motparter introduserer samtidig noen nye risikoer. Den største risikoen er trolig den en sentral motpart selv utgjør ved at den påtar seg store posisjoner i et marked. Det gjør sentrale motparter potensielt systemviktige.<sup>4</sup>

Ettersom kun et fåtall banker og andre institusjoner deltar direkte i de sentrale motpartene, blir det finansielle systemet svært avhengig av de direkte deltakerne. Disse gjør opp på vegne av et stort antall tredjeparter. De indirekte deltakerne vil ikke få gjennomført sine transaksjoner dersom deres oppgjørsmedlem svikter.

Ved bruk av sentral motpart behøver ikke deltakerne å foreta en kredittvurdering av mange motparter. Det letter deltakernes motpartshåndtering, men gir samtidig dårligere insentiver til risikostyring.

I en periode med økt markedsuro eller kredittrisiko hos deltakerne kan prosykliske marginkrav bidra til å forsterke uroen. Den sentrale motparten kan i slike perioder bli nødt til å kreve inn ekstra marginer for at



marginene fortsatt skal kunne dekke tap som kan oppstå med 99 prosent sannsynlighet. Høyere marginkrav kan øke markedsuroen ytterligere, noe som igjen vil føre til høyere marginkrav.

Sentrale motparter krever inn marginer som sikkerheter. Sikkerheter godtas kun i form av kontanter og verdipapir av god kvalitet og likviditet. Dersom kursen på et slikt verdipapir faller kraftig, vil det ofte ikke lenger godkjennes som sikkerhet. Det kan føre til utfordringer for banker som må erstatte disse verdipapirene med andre verdipapirer i en periode med markedsuro. En slik situasjon kan forverres ved at store banker deltar i flere sentrale motparter. Disse bankene kan bli møtt med simultane økninger i marginkrav, og deres virksomhet kan dessuten føre til at problemer sprer seg fra en sentral motpart til en annen. Negative effekter kan også smitte gjennom eksponeringer sentrale motparter har direkte mot hverandre gjennom klareringsamarbeid (linker).

For å sikre at sentrale motparter bidrar til stabilitet også i perioder med sterk uro og ikke bidrar til å forsterke uroen gjennom mekanismer som prosykliske marginkrav, må sentrale motparter underlegges strenge krav til regulering. For å unngå konkurransevridende effekter bør reguleringene være konsistente på tvers av landegrensler.

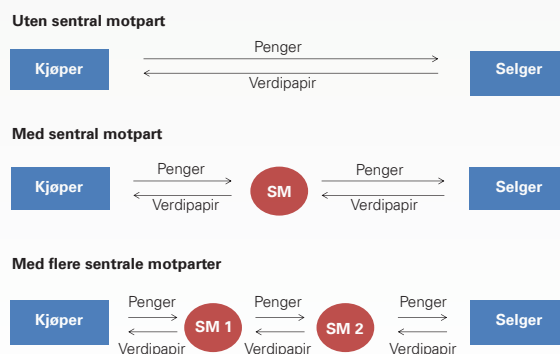
Relevante samarbeidsorganer for sentralbanker og tilsynsmyndigheter, CPSS<sup>5</sup> og IOSCO<sup>6</sup>, har utarbeidet internasjonale anbefalinger for hvordan finansiell infrastruktur, deriblant sentrale motparter, bør utformes og driftes. Prinsippene stiller strenge krav til den finansielle infrastrukturens vurdering og håndtering av blant annet juridisk, finansiell, og operasjonell risiko. Prinsippene anbefaler blant annet at den sentrale motparten begrenser potensiell prosyklikalitet i marginkravene gjennom konservative marginberegninger. I Norge har Oslo Clearing konsesjon etter verdipapirhandelloven og er underlagt tilsyn av Finanstilsynet, i tillegg til over-

våking av Norges Bank. Norges Bank har bedt all norsk infrastruktur med betydning for finansiell stabilitet om å foreta en selvevaluering etter anbefalingene fra CPSS og IOSCO innen utgangen av 2013. Norges Bank vil publisere sin vurdering våren 2014.

Gitt den sentrale rollen sentrale motparter har, er det svært viktig at de har planer for beredskap og eventuell avvikling dersom de skulle få alvorlige problemer. Som et supplement til sine prinsipper, sendte CPSS-IOSCO i august 2013 en rapport om beredskaps- og avviklingsplaner for finansiell infrastruktur på høring. Rapporten vil gi retningslinjer for hvordan prinsippene kan oppfylles.

- 1 G20, The Pittsburgh Summit 2009, [www.pittsburghsummit.gov/media-center/129639.htm](http://www.pittsburghsummit.gov/media-center/129639.htm).
- 2 Forordningen «The Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on OTC derivatives, central counterparties (CCPs) and trade repositories (TRs)». Se også ordliste.
- 3 De to øvrige er Nasdaq OMX Oslo NUF (filial av Nasdaq OMX Stockholm), sentral motpart for kraftderivater, og NOS Clearing ASA, sentral motpart for frakt- og sjøderivater.
- 4 Se CPSS-IOSCO: *Principles for Financial Market Infrastructures*. CPSS Publications No 101, April 2012, Basel: BIS.
- 5 Committee on Payment and Settlement Systems.
- 6 International Organization of Securities Commissions.

Figur 1 Verdipapirhandel med sentral motpart



Kilde: Norges Bank

# Vedlegg 1

## Internasjonale regelverksprosesser

Område	Institusjoner og regelverk	Fremdrift
Verktøy for kriseløsning av banker	Financial Stability Board (FSB) – Key attributes of effective resolution regimes for financial institutions	Arbeidet med banktestamenter for de største globale systemviktige bankene er i gang. Det gjelder i dag 29 banker. Listen over disse bankene oppdateres hvert år.
	EU – Crisis Resolution Directive	Forslag til direktiv lagt fram i juni 2012. Planlagt innført 1. januar 2015. Tilslutning til hovedprinsippene i Europaparlamentets ECON-komité den 20. mai. Europarådet (ECOFIN) vedtok den 27. juni et kompromissforslag. 11. desember inngikk Parlamentet og Rådet et kompromiss som blir endelig vedtatt tidlig i 2014.
Krav til bankenes kapitaldekning, risikostyring og likviditetskrav	Finansdepartementet – Banksikringsloven	Brev fra Finansdepartementet oversendt Banklovkomisjonen juni 2009 med oppdrag om å revidere Banksikringsloven.
	EU – Capital Requirements Directive IV og Regulations (CRD IV og CRR)	Det ble oppnådd enighet mellom Parlamentet og Rådet i mars 2013. CRD IV/ CRR ble EU-regelverk 17. juli 2013. Innføring av reglene skjer fra 1. januar 2014.
	Innføring av EU-regelverket i Norge	Regjeringen la 22. mars 2013 fram en proposisjon for å innføre CRD IV/CRR i norsk lovgivning. Lovforslaget ble vedtatt av Stortinget 14. juni 2013, og loven gjelder fra 1. juli 2013. Loven inneholder lovhjemler for nytt minstekrav til ren kjernekapitaldekning og kjernekapitaldekning, bevaringsbuffer, systemrisikobuffer, buffer for systemviktige banker, motsyklisk buffer, uvektet kjernekapitalandel, likviditetsreserve og stabil finansiering. Videre angis tidsplanen for gradvis innfasing av systemrisikobufferen og bufferen for systemviktige banker.
	Risikovekter boliglån	13. oktober økte Finansdepartementet minstekravet til modellparameteren «tap gitt mislighold» (LGD) fra 10 prosent til 20 prosent i kapitalkravforskriften. Minstekravet til LGD vil også gjelde for filialer. Gjeldende regler for Basel I-gulvet videreføres i Norge.
	Forskrift om motsyklisk buffer	Regjeringen fastsatte 4. oktober 2013 forskrift om motsyklisk kapitalbuffer. Finansdepartementet skal hvert kvartal fastsette nivået på den motsykliske kapitalbufferen på bakgrunn av et råd fra Norges Bank. Ved utarbeidelsen av beslutningsgrunnlaget skal Norges Bank og Finanstilsynet utveksle relevant informasjon og vurderinger. Norges Banks råd er unntatt offentlighet inntil Finansdepartementet har offentliggjort sin beslutning. På grunn av 12 måneders varslingsfrist for økning av bufferkravet, kan norsk motsyklisk kapitalbuffer tidligst få virkning fra 1. januar 2015.
	Kvantitative likviditetskrav	Krav til likviditetsreserve (LCR) innføres fra 2015, med trinnvis innfasing til 2018. Utforming av kravet til stabil finansiering (NSFR) er under vurdering i Baselkomitéen. Innen utgangen av 2016 skal EU-kommisjonen legge fram et forslag til lovttekst for å innføre NSFR som et krav innen 2018.
Krav til systemviktige banker	FSB policy measures to address systemically important financial institutions	Lagt fram fra FSB november 2011.
	Finanstilsynets pressemelding fra 4. november 2013 med lenke til brev og utkast til høringsnotat	4. november sendte Finanstilsynet forslag til kriterier for identifikasjon av nasjonalt systemviktige finansinstitusjoner (O-SII) til Finansdepartementet. Finanstilsynet anbefaler at følgende institusjoner vurderes som nasjonalt systemviktige og pålegges en kapitalbuffer på 2 prosent i tillegg til særskilte krav: DNB Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 Nord-Norge, SpareBank 1 SR-Bank, SpareBank 1 SMN, Sparebanken Vest, Sparebanken Sør og Sparebanken Pluss.
Tilsynsstruktur	Ny tilsynsstruktur i EU	Ny tilsynsstruktur for finanssektoren i EU fra 2011. Ennå ikke implementert i norsk rett.
	Bankunion i EU	Single Supervisory Mechanism (SSM), som overlater mye av tilsynsansvaret i eurosonen til ESB, trådte i kraft 3. november 2013. SSM vil således å begynne å fungere i praksis fra november 2014. EU-kommisjonen la den 10. juli 2013 fram et forslag om et felles kriseløsningssystem for Bankunionen. Kriseløsningsmekanismene vil følge det som blir vedtatt i bankkriseløsningsdirektivet.

# Vedlegg 2

## Ordforklaringer

**Annen kjernekapital:** Den delen av kjernekapitalen som ikke er egenkapital. Omfatter hybridkapital.

**Ansvarlig kapital:** En finansinstitusjons kjernekapital pluss tilleggskapital.

**Asset encumbrance:** Beheftede eiendeler. Beskriver i hvilken grad en institusjons aktiva er stilt som sikkerhet for lån eller andre forpliktelser.

**Bail-in:** Nedskrivning av en finansinstitusjons gjeld og/eller konvertering av gjeld til egenkapital i finansinstitusjonen.

**Bank for International Settlements (BIS):** Den internasjonale oppgjørsbanken BIS er en internasjonal organisasjon med 55 av verdens sentralbanker som medlemmer og eiere. Organisasjonens hensikt er å fremme internasjonalt monetært og finansielt samarbeid, samt å fungere som sentralbankenes bank.

**Bankenes sikringsfond:** Bankenes sikringsfond dekker innskuddsgarantien i Norge. Alle norske banker og utenlandske filialer som har sluttet seg til den norske sikringsordningen betaler inn årlig avgift til fondet. I tilfelle en bank går over ende og stenges, skal Bankenes sikringsfond betale ut alle de garanterte innskuddene.

**Balansestyling:** Tilpassing av aktiva og passiva for å oppnå en sammensetning av investeringer som i best mulig grad tilpasses et foretaks forpliktelser.

**Baselkomitéen for banktilsyn (BCBS):** Et internasjonalt organ for sentralbanker som er en del av Den internasjonale oppgjørsbanken (BIS). Hovedhensikten er å samarbeide om bankovervåking. Baselkomitéen har utarbeidet Baselakkordene I, II og III som er forslag til regelverk for å regulere banknæringen. Komitéen har ingen overnasjonal myndighet, men medlemslandene har forpliktet seg til å introdusere og tilpasse regelverket til sine land.

**Basel I:** Kapitaldekningsregler foreslått av Baselkomitéen i 1988.

**Basel II:** Kapitaldekningsregler som ble gjort gjeldende i EØS-området fra 2007. Basel II er en global standard som tar hensyn til ulike former for risiko. Basel II har tre pilarer: pilar I er beregning av minstekrav til ansvarlig kapital, pilar II gjelder bankenes vurdering av eget kapitalbehov kalt ICAAP, mens pilar III omfatter offentliggjøring av finansiell informasjon.

**Basel III:** Nye kapital- og likviditetsstandarder for banknæringen som Baselkomitéen la fram 16. desember 2010. Hovedtrekkene i Basel III er skjerpede minstekrav til kjernekapital, krav om kapitalbuffer, minstekrav til «leverage ratio» (uvektet kjernekapitalandel) og kvantitative likviditetskrav. Kravene i Basel III skal innføres gradvis i perioden 2013–2019.

**Basisswap:** Kombinert rente- og valutabytteavtale der to parter byttelåner et avtalt beløp i to ulike valutaer og i tillegg bytter rentebetalinger underveis i avtalens løpetid. Vekslekursen er normalt spotkursen ved starten av byttet både når byttet starter og tar slutt, mens rentebetalingene normalt blir satt til tremåneders pengemarkedsrente pluss et påslag for de to valutaene. Påslaget er prisen på rente- og valutabyttet.

**Belåningsgrad:** Gjeld med pant i en eiendel i prosent av eiendelens virkelige verdi.

**Beregningsgrunnlag (sum risikovektede eiendeler):** Beregningsgrunnlaget utgjør nevneren i uttrykkene for beregning av finansinstitusjoners rene kjernekapital-, kjernekapital- og kapitaldekning. Hvilke risikovekter som kan benyttes ved beregningen fremgår av kapitaldekningsregelverket.

**Betalingsystemer:** Betalingsystemene inkluderer både interbanksystem og de instrumentene og prosedyrene som blir benyttet for overføring av penger fra eller mellom kundekonti i banker og finansforetak. Interbanksystem er system basert på felles regler for avregning, oppgjør og overføring av betalinger mellom banker.

**Brobank:** En midlertidig bank som kriseløsningsmyndighetene etablerer for å videreføre alle viktige funksjoner i en fallert bank inntil det er funnet en mer varig løsning for krisebanken.

**Bytteordningen:** Ordning der staten og bankene bytter statspapirer mot obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) for en avtalt periode. Norges Bank administrerer ordningen på oppdrag fra Finansdepartementet.

**CPSS:** Committee on Payment and Settlement Systems (CPSS) er et forum for sentralbankene i G10-landene. CPSS skal fremme robuste og effektive betalingssystemer. Sekretariatet i CPSS ligger i BIS.

**Disponibel inntekt (husholdninger):** Alle inntekter fratrukket skatter, renteutgifter og andre utgifter (andre utgifter består blant annet av overføringer til utlandet og til andre innenlandske sektorer). Norges Bank korrigerer disponibel inntekt for anslått reinvestert aksjeutbytte i perioden 2000–2005 og innløsning/nedsettelse av egenkapital i perioden 2006–3. kv. 2012.

**Driftsbalansen overfor utlandet:** Summen av vare- og tjenestebalansen (eksport minus import) og rente- og stønadsbalansen (netto finansinntekter).

**ECOFIN:** The Economics and Financial Affairs Council er rådet av økonomi- og finansministrene i EU-landene, og et underorgan av EU-rådet.

**Egenkapitalandel:** Egenkapital dividert med sum eierdeler.

**EMIR:** En EU-forordning som blant annet stiller krav til en sentral motparts risikostyring, pålegger banker å gjøre opp egnede, standardiserte derivater gjennom sentrale motparter, samt rapportering av handel med OTC-derivater til transaksjonsregistre.

**European Banking Authority (EBA):** Et selvstendig myndighetsorgan under EU som skal sikre effektiv og konsistent regulering og tilsyn med banksektoren i EU.

**Financial Stability Board (FSB):** Internasjonalt organ utpekt av G20 i 2009 for å fremme finansiell stabilitet. FSB har ingen overnasjonal myndighet, men forslag fra FSB utgjør viktige referansepunkter for blant annet Baselkomitéen og EU sitt regelverksarbeid.

**Finansiell stabilitet:** Finansiell stabilitet innebærer at det finansielle systemet er robust overfor forstyrrelser i økonomien, slik at det er i stand til å formidle finansiering, utføre betalinger og omfordele risiko på en tilfredsstillende måte.

**Foliorente:** Renten bankene får på sin foliokonto (brukskonto) i Norges Bank. Foliorenten er Norges Banks styringsrente.

**Forvaltningskapital:** Bokført verdi av alle eiendelene i en finansinstitusjon.

**Gjeldsbelastning (husholdninger):** Lånegjeld i prosent av korrigert disponibel inntekt.

**Hybridkapital:** Kapital med lavere prioritet enn ansvarlige lån. Hybridkapital har en viss evne til å ta tap under løpende drift. Er slik kapital utstedt etter 1. januar 2011, skal den ta tap med samme prioritet som egenkapital dersom kapitaldekningen faller under nærmere fastsatte minstegrenser.

**Innskuddsdekning:** Innskudd fra en gitt kundegruppe i prosent av utlån til den samme kundegruppen.

**Innskuddsgaranti:** Garanti for alle innskudd under en viss størrelse i de tilfeller en bank stenger og likvideres eller blir gjenstand for annen type krisehåndtering. Garantien er som regel utstedt av et innskuddsgarantifond. I Norge dekkes innskuddsgarantien av Bankenes sikringsfond.

**Innskuddsmargin:** Tremåneders effektiv NIBOR-rente minus renten på innskudd.

**Innskyterpreferanse:** Innskyterpreferanse betyr at alle eller en gruppe av innskudd gis prioritet foran annen gjeld dersom banken likvideres eller bankens gjeldsposter blir gjenstand for «bail-in» i forbindelse med en kriseløsning.

**IOSCO:** International Organization of Securities Commission (IOSCO) er et samarbeidsorgan for tilsynsmyndigheter på verdipapirområdet.

**IRB-modeller:** Interne modeller (internal ratings-based) som bankene kan benytte for å beregne kapitalbehov for kredittrisiko etter Baselregelverket.

**Kapitaldekning:** Ansvarlig kapital dividert med beregningsgrunnlaget.

**Kjernekapital («Tier 1»):** En finansinstitusjons egenkapital pluss hybridkapital minus fradragposter.

**Kjernekapitaldekning:** Kjernekapital dividert med beregningsgrunnlaget.

**Konvertible obligasjoner (Contingent Convertible Bonds, CoCos):** Obligasjoner som automatisk konverteres til egenkapital eller skrives ned til fordel for egenkapitalen dersom en bestemt begivenhet inntre, for eksempel at den utstedende banks kapitaldekning faller under en på forhånd bestemt minstegrense.

**Kredittforetak:** Kredittforetak er foretak som finansierer sin utlånsvirksomhet ved utstedelse av obligasjoner.

**Kredittmarked:** Et marked der man handler med lånt kapital med ulike løpetider. Kredittmarkedet består av penge- og obligasjonsmarkedet.

**Kredittrisiko:** Risiko for tap ved at en motpart ikke oppfyller sine forpliktelser i henhold til avtale.

**Kriseløsningsmyndighet:** En statlig myndighet som har ansvaret for å håndtere banker som er nære ved å bryte minstekravet til kapitaldekning.

**Likvide eiendeler (banker):** Bankenes likvide eiendeler er definert som: Innskudd i sentralbanker + beholdning av stats- og statsgaranterte obligasjoner og sertifikater.

**Likviditetsbuffer (banker):** «Liquidity coverage ratio» (LCR) er definert som likvide eiendeler av høy kvalitet i prosent av netto kontantutstrømming over 30 dager i et bestemt scenario med betydelig markedsuro. Kravet er at brøken skal være minimum 100 prosent.

**Likviditetsrisiko (for finansinstitusjoner):** Risikoen for at en finansinstitusjon ikke klarer å oppfylle sine forpliktelser når de forfaller, uten at det oppstår vesentlige ekstrakostninger.

**Likviditetsrisiko (i finansielle markeder):** Risikoen for at det blir vanskeligheter eller dyrt å omsette et verdipapir i markedet.

**Markedsfinansiering:** En finansinstitusjons markedsfinansiering er definert som: Lån i og innskudd fra kredittinstitusjoner (herunder Norges Bank) + sertifikatgjeld + obligasjonsgjeld + ansvarlig lånekapital + fondsobligasjoner. Netto markedsfinansiering er fratrukket markedsfordringer med samme løpetid.

**Misligholdssannsynlighet (PD):** Sannsynligheten for at en kunde skal misligholde engasjementene sine i løpet av kommende 12-måndersperiode. Sannsynligheten beregnes ved hjelp av informasjon om kundenes inntekt, formue og adferd.

**Motpartsrisiko:** Risiko for tap som kan oppstå dersom motparten i en kontrakt ikke klarer å møte sine forpliktelser.

**Net Stable Funding Ratio (NSFR):** Finansiering med over ett års løpetid i prosent av lite likvide eiendeler. Kravet er at NSFR skal være minimum 100 prosent.

**NIBOR (Norwegian Inter Bank Offered Rate):** NIBOR eller pengemarkedsrenten er renten på lån mellom bankene. NIBOR er en valutaswaprente.

**Næringsmarkedet:** I hovedsak ikke-finansielle private foretak og personlige næringsdrivende. Omfatter sektorene 21000–25000 og 82000–83000.

**Obligasjon:** Et rentebærende papir med opprinnelig løpetid over 1 år.

**Obligasjoner med fortrinnsrett (OMF):** En obligasjon med fortrinnsrett til dekning av fordringer. Sikkerhetsmassen kan bestå av boliglån, næringsseidomsloan eller offentlige lån.

**OTC-derivat:** Derivater som ikke handles gjennom børser/regulert marked, men i stedet omsettes privat mellom to parter («over the counter»).

**Overgangsregelen:** Regel som skal sikre at bankenes overgang fra standardiserte risikovekter i Basel I til IRB-modeller (som Basel II åpnet for) ikke fører til en for rask og for stor reduksjon i bankenes risikovektede eiendeler og dermed kapitalbehovet i bankene. Grensene ble satt i forhold til Basel I-regelverket.

**Parlamentets økonomikomiteé:** Economic and Monetary Affairs Committee (ECON) er finanskomiteén i Europaparlamentet.

**Pengemarkedsfond:** En type verdipapirfond hvor andelseiernes kapital investeres i rentepapirer med maksimal bindingstid på 1 år (pengemarkedsinstrumenter).

**Personmarkedet:** Sektor 85000, som består av lønns-takere, pensjonister, trygdede, studenter o.a.

**Publikum:** Sektorene 11100–25000, 65000–85000 og 08000. Begrepet publikum omfatter de institusjonelle sektorene: kommuneforvaltningen, offentlige ikke-finansielle foretak, private ikke-finansielle foretak og husholdninger.

**Ren kjernekapitaldekning:** Kjernekapital fratrukket hybridkapital som inngår i kjernekapitalen, dividert med beregningsgrunnlaget.

**Rentemargin (bank):** Differansen mellom gjennomsnittlig rentesats på utlån til og innskudd fra en gitt kundegruppe. Rentemarginen kan deles opp i innskudds- og utlånsmargin.

**Risikovekt:** Den vekt en eiendel gis i beregningsgrunnlaget for bankenes kapitalkrav. Vektene skal ta hensyn til at ulike eiendeler gir ulik risiko for tap for banken.

**Senior bankobligasjoner:** Bankobligasjoner som gir eierne høyere prioritet til selskapets verdier enn eierne av ansvarlige lån og egenkapital.

**Sentral motpart:** En institusjon som overtar motpartsrisikoen i en handel ved å tre inn i handelen mellom kjøper og selger. Sentrale motparter kan virke i ulike typer markeder.

**Sentralbankfordringer:** Gjeld utstedt av sentralbanken, for eksempel sedler og sentralbankreserver.

**Soliditet (bank):** En banks evne til å tåle tap og samtidig overholde kapitaldekningskravene.

**Solvency II:** Et EU-direktiv (2009/138/EC) som harmoniserer reguleringen av forsikringsmarkedene i EU. Solvency II skal bygge på de tre pilarer som tilsvarer Basel II-regelverket: pilar I er kvantitative krav til solvenskapital, samt regler om verdsettelse av eiendeler og forpliktelser, pilar II er krav til styring og kontroll, samt regelverk for tilsynsprosessen, og pilar III er krav til offentliggjøring av informasjon.

**Standardmetodebank:** Bank som bruker standardmetoden i Basel II-regelverket for å beregne kapitalbehov for kredittrisiko.

**Stabil finansiering:** Se «Net stable funding ratio» (NSFR).

**Statskasseveksel:** Statspapirer med opprinnelig løpetid under ett år, som det ikke utbetales noen fast eller flytende rente for i løpetiden.

**Stresstest:** Analyse av hvor motstandsdyktige bankene og deres låntakere er mot negative forstyrrelser til økonomien.

**Systemviktig bank:** En bank som med stor sannsynlighet vil utløse finansiell ustabilitet dersom den får store finansielle eller operasjonelle problemer. Hvilke banker som defineres som systemviktige i Norge, er ikke vedtatt.

**Tapsabsorberende evne:** Kjennetegn ved kapital som kan nedskrives for å dekke tap eller underskudd, for eksempel egenkapital.

**Tapsgrad (LGD):** Andelen problemlån bankene bokfører som utlånstap.

**Tilleggs kapital («Tier 2»):** Ansvarlig lånekapital. Den delen av bankenes ansvarlige kapital med dårligst tapsabsorberende evne.

**Usikrede bankobligasjoner:** Obligasjoner utstedt uten pantesikkerhet og som kun er støttet av utstederens kredittverdighet.

**Utlånsmargin:** Differansen mellom rentesatsen på utlån og tremåneders effektiv NIBOR-rente.

**Utstedelse (emisjon):** Innhenting av kapital ved utstedelse av verdipapirer. Ved en aksjeemisjon blir utsteder tilført ny egenkapital, mens ved utstedelse av obligasjons- og sertifikatlån blir utsteder tilført ny fremmedkapital.

**Valutaswap:** Avtale om å bytte et beløp i en valuta mot et beløp i en annen valuta og samtidig inngå en forpliktende avtale om å bytte tilbake beløpene på et avtalt fremtidig tidspunkt.

**Valutatermin:** Avtale om kjøp eller salg av et gitt valutabeløp til en avtalt kurs på et bestemt fremtidig tidspunkt. Terminprisen blir fastsatt på grunnlag av spotkursen ved inngåelse av avtalen samt forventet rentedifferanse mellom valutaene i avtalens løpetid.

## Vedlegg 3

### Tabell 1 Strukturen i finansnæringen i Norge per 30. september 2013

	Antall	Utlån (mrd. kr.)	Forvaltnings- kapital (mrd. kr.)	Kjerne- kapital- dekning (%)	Kapital- dekning (%)
Banker (eksklusive filialer av utenlandske banker)	126	1 714	3 439	13,3	14,9
Filialer av utenlandske banker	12	356	619		
Kredittforetak (inkludert filialer av utenlandske foretak)	29	1 411	1 731	12,5	13,5
Finansieringsselskaper (inkludert filialer av utenlandske selskaper)	46	111	130	13,4	15,5
Statlige låneinstitutter	3	272	285		
Livsforsikringselskaper (eksklusive filialer av utenlandske selskaper)	13	45	1 077		
Skadeforsikringselskaper (eksklusive filialer av utenlandske selskaper)	59	3	147		
<i>Memo:</i>					
Markedsverdi av aksjer og egenkapitalbevis, Oslo Børs			1 832		
Utestående innenlandsk obligasjons- og sertifikatgjeld			1 874		
Utstedt av offentlig sektor og statlig eide selskaper			547		
Utstedt av banker			306		
Utstedt av andre finansinstitusjoner			555		
Utstedt av andre private foretak			249		
Utstedt av utlendinger			217		
BNP Norge (2012)			2 907		
BNP Fastlands-Norge (2012)			2 200		

Kilder: Oslo Børs, Statistisk sentralbyrå, Finanstilsynet og Norges Bank



## Tabell 2 Banker og OMF-kredittforetaks markedsandeler<sup>1)</sup> i Norge per 30. september 2013. Prosent

	Brutto utlån til		Innskudd fra	
	Person- markedet	Nærings- markedet	Person- markedet	Nærings- markedet
DNB Bank <sup>2)</sup>	31,6	32,4	32,7	34,9
Datterbanker av utenlandske banker i Norge <sup>3)</sup>	12,0	16,7	8,8	15,2
Filialer av utenlandske banker i Norge <sup>4)</sup>	10,4	17,6	8,6	17,0
SpareBank 1-alliansen <sup>5)</sup>	20,0	16,3	18,7	14,0
Eika Gruppen <sup>6)</sup>	8,8	4,8	11,0	5,9
Øvrige sparebanker <sup>7)</sup>	13,8	10,0	14,7	10,5
Øvrige forretningsbanker <sup>8)</sup>	3,5	2,2	5,6	2,5
Sum	100,0	100,0	100,0	100,0
Totalmarked (i milliarder kroner)	2 003	1 113	882	533

1) Markedsandelene er beregnet ved å summere selskapsregnskapene til selskapene som inngår i de ulike gruppene.

2) DNB Bank, DNB Boligkreditt og DNB Næringskreditt.

3) Nordea Bank Norge, Santander Consumer Bank og Nordea Eiendoms-kreditt.

4) Danske Bank, Handelsbanken, Handelsbanken Eiendoms-kreditt, Skandiabanken samt 9 andre filialer.

5) SpareBank 1 SR-Bank, SpareBank 1 SMN, SpareBank 1 Nord-Norge, Sparebanken Hedmark, de 11 andre sparebankene i SpareBank 1-alliansen, SpareBank 1 Boligkreditt, BN Bank, Bank 1 Oslo Akershus samt ett næringskredittforetak.

6) Eika BoligKreditt, Eika Kredittbank, 75 sparebanker og 1 forretningsbank som er eiere i Eika Gruppen AS samt ett annet boligkredittforetak.

7) Sparebanken Vest, Sparebanken Vest Boligkreditt, Sparebanken Møre, Sparebanken Sør, Sparebanken Pluss og Sparebanken Sogn og Fjordane, 14 andre sparebanker, 9 andre boligkredittforetak og ett hybrid OMF-kredittforetak.

8) Storebrand Bank, Storebrand Boligkreditt, Gjensidige Bank, Landkreditt Bank og Gjensidige Bank Boligkreditt, 7 andre forretningsbanker og ett annet boligkredittforetak.

Kilde: Norges Bank

## Tabell 3 Kredittgradering fra Moody's,<sup>1)</sup> forvaltningskapital, ren kjernekapitaldekning<sup>2)</sup> og egenkapitalavkastning for nordiske finanskonserner, datterbanker i Norge og norske banker per tredje kvartal 2013. Konserntall

	Kreditt-rating			Forvalt- nings- kapital (mrd. kr.)	Ren kjernekapitaldekning (%)			Egenkapital- avkastning		
	Finan- siell styrke	Kort- siktig	Lang- siktig		(med over- gangs- regel)	(uten over- gangs- regel)	Andel av delårsresultat med i kjerne- kapitalen <sup>2)</sup> (%)	2011	2012	1.-3. kv. 2013
Nordea Bank	C	P-1	Aa3	5 079	10,9	14,4	100	11,1	11,6	11,2
Danske Bank	C-	P-2	Baa1	3 556	N.A.	14,2	67	1,4	3,7	4,9
DNB	C-	P-1	A1	2 436	11,0	11,8	50	11,4	11,7	12,1
SEB	C-	P-1	A1	2 408	11,0	17,4	100	11,1	11,1	12,8
Handelsbanken	C	P-1	Aa3	2 358	8,9	19,3	43	13,5	14,9	14,2
Swedbank	C-	P-1	A1	1 717	10,9	18,8	36	12,2	14,6	12,2
Nordea Bank Norge	C-	P-1	Aa3	573	11,0	15,6	0	11,6	13,9	11,9
SpareBank 1 SR-Bank	C-	P-1	A2	154	10,4	12,0	50	11,2	12,4	13,2
Sparebanken Vest	C-	P-1	A2	133	10,8	14,3	50	8,7	12,3	12,4
SpareBank 1 SMN	C-	P-1	A2	112	10,7	11,4	73	12,8	11,7	13,3
SpareBank 1 Nord-Norge	C-	P-1	A2	76	10,0	11,8	0	8,5	9,0	12,9

1) Kredittgradering per 6. november 2013. Moody's skalaer: Finansiell styrke: A+, A, A-, B+, B, B-, C+, C, C-,...

Kortsiktig: P-1, P-2,... Langsiktig: Aaa, Aa1, Aa2, Aa3, A1, A2,...

2) Andelen av delårsresultatet som inkluderes ved beregningen av ren kjernekapitaldekning varierer fra institusjon til institusjon. Dess høyere andel av (positive) delårsresultat som inkluderes, dess høyere ren kjernekapitaldekning. Ulike nasjonale regler, blant annet for innkonsolidering av livsforsikringsselskaper, medfører at norske finanskonserners rene kjernekapitaldekningstall ikke er direkte sammenlignbare med tall for andre nordiske finanskonserner.

Kilder: Moody's og bankenes internettsider

## Tabell 4 Bankenes<sup>1)</sup> tap på utlån<sup>2)</sup> til ulike næringer og sektorer i prosent av utlån til de respektive næringene og sektorene

Næringer	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Utlån i mrd. kr 2012
Jordbruk, skogbruk og fiske	1,48	-2,17	-0,55	-0,06	0,19	0,22	0,13	0,15	0,10	83,0
herav: Fiskeoppdrett, klekkerier	4,20	-12,77	-0,17	-0,11	0,56	0,84	0,23	0,14	-0,03	16,1
Utvinning av råolje og naturgass	-1,41	-0,04	-0,05	0,00	0,00	0,13	0,02	0,06	0,39	8,3
Industri og bergverksdrift	0,44	0,67	-0,28	0,10	0,45	0,86	0,71	0,66	0,71	55,8
herav: Industri						0,89	0,88	0,42	0,53	46,0
herav: Bygging av skip og båter						0,84	-0,08	2,67	2,04	7,0
Kraft- og vannforsyning, bygge- og anleggsvirksomhet	0,49	0,26	-0,18	0,12	0,42	0,62	0,65	0,59	0,60	113,0
herav: Bygge- og anleggsvirksomhet	0,57	0,27	-0,14	0,18	0,66	0,87	1,48	1,49	1,17	33,0
Varehandel mv. overnattings- og serveringsvirksomhet	0,45	0,20	0,09	0,21	0,52	1,38	0,35	0,76	0,33	68,6
herav: Varehandel og reparasjon av motorvogner	0,32	0,15	0,10	0,21	0,49	1,58	0,33	0,78	0,30	55,1
herav: Overnattings- og serveringsvirksomhet	0,88	0,23	0,03	0,29	0,42	0,43	0,46	0,67	0,48	13,4
Utenriks sjøfart og rørtransport	-0,09	0,06	0,06	-0,05	0,09	1,43	1,37	1,66	2,10	67,2
Transport ellers og kommunikasjon	0,48	0,01	0,05	0,06	0,06	1,43	1,43	1,16	0,62	44,5
Forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift	0,01	-0,13	-0,06	0,02	0,34	0,37	0,21	0,29	0,32	422,8
herav: Eiendomsdrift	0,08	0,02	-0,12	0,03	0,28	0,32	0,20	0,29	0,31	352,5
herav: Faglig, finansiell og forretningsmessig tjenesteyting						0,60	0,23	0,29	0,42	70,3
Tjenesteytende næringer ellers	0,33	0,29	0,14	0,10	0,22	0,38	0,56	0,14	0,36	30,4
<b>Sum næringsmarkedet</b>	<b>0,33</b>	<b>-0,15</b>	<b>-0,08</b>	<b>0,03</b>	<b>0,28</b>	<b>0,61</b>	<b>0,44</b>	<b>0,51</b>	<b>0,51</b>	<b>893,5</b>
<b>Personmarkedet</b>	<b>0,04</b>	<b>0,02</b>	<b>-0,01</b>	<b>0,04</b>	<b>0,07</b>	<b>0,12</b>	<b>0,15</b>	<b>0,14</b>	<b>0,11</b>	<b>780,2</b>
<b>Andre<sup>3)</sup></b>	<b>0,26</b>	<b>-0,15</b>	<b>0,02</b>	<b>0,01</b>	<b>0,09</b>	<b>0,05</b>	<b>0,02</b>	<b>0,01</b>	<b>0,03</b>	<b>590,1</b>
<b>Sum utlån</b>	<b>0,15</b>	<b>-0,05</b>	<b>-0,03</b>	<b>0,03</b>	<b>0,17</b>	<b>0,29</b>	<b>0,23</b>	<b>0,26</b>	<b>0,25</b>	<b>2 265,7</b>

1) Alle banker i Norge unntatt filialer av utenlandske banker.

2) Bokførte tap eksklusive endringer i gruppenedskrivninger/uspesifiserte tapsavsetninger.

3) Finansinstitusjoner, stat- og trygdeforvaltningen, kommunesektoren og utlandet.

Kilde: Norges Bank

## Tabell 5 Misligholdte lån. Alle banker og OMF-kredittforetak<sup>1)</sup>

År	Misligholdte lån. Prosent av utlån til sektor			Misligholdte lån. Prosent av utlån til publikum			
	Hus- holdninger	Foretak	Øvrige	Hus- holdninger	Foretak	Øvrige	Totalt
1990	4,87	7,63	3,07	3,08	2,56	0,10	5,74
1991	6,33	10,25	3,13	4,07	3,36	0,09	7,52
1992	8,20	11,50	1,94	5,19	3,92	0,05	9,17
1993	6,54	10,62	0,40	4,26	3,47	0,01	7,73
1994	4,79	6,89	0,68	3,18	2,16	0,02	5,36
1995	3,69	4,61	0,29	2,40	1,47	0,01	3,88
1996	2,82	3,29	0,40	1,85	1,05	0,01	2,91
1997	2,12	2,12	0,22	1,36	0,71	0,01	2,07
1998	1,49	1,33	0,06	0,94	0,45	0,00	1,40
1999	1,34	1,47	0,07	0,86	0,50	0,00	1,36
2000	1,25	1,42	0,08	0,79	0,50	0,00	1,29
2001	1,27	1,72	0,04	0,81	0,60	0,00	1,41
2002	1,27	3,46	0,08	0,84	1,14	0,00	1,98
2003	1,08	3,25	0,14	0,74	0,98	0,00	1,72
2004	0,82	1,79	0,10	0,59	0,49	0,00	1,07
2005	0,72	0,95	0,05	0,52	0,26	0,00	0,78
2006	0,57	0,70	0,07	0,39	0,21	0,00	0,60
2007	0,54	0,50	0,01	0,36	0,16	0,00	0,52
2008	0,77	0,85	0,01	0,49	0,30	0,00	0,79
2009	1,11	1,59	0,13	0,74	0,51	0,00	1,25
2010	1,21	1,84	0,12	0,81	0,57	0,00	1,39
2011	1,02	1,89	0,24	0,68	0,59	0,00	1,27
2012	0,98	1,81	0,73	0,66	0,56	0,02	1,23

1) OMF-kredittforetak inkludert fra 2005.

Kilde: Norges Bank

## Tabell 6 Nøkkeltall for norske aksjeselskap.<sup>1)</sup> Prosent

	Andel bankgjeld <sup>2)</sup>		Driftsmargin <sup>3)</sup>		Totalkapital-avkastning <sup>4)</sup>		Egenkapital-andel <sup>5)</sup>	
	2011	2012	2011	2012	2011	2012	2011	2012
Primærnæringer	4,0	3,0	17,9	10,1	9,4	4,5	40,9	37,5
Oljeservice	1,9	0,6	19,9	15,3	6,0	4,9	38,9	38,8
Industri	7,3	6,5	3,9	-8,9	2,4	4,9	42,8	42,5
Forsyning	3,2	7,8	33,5	32,4	5,3	5,8	43,1	42,4
Bygg og anlegg	9,3	8,7	5,6	7,4	4,5	6,2	32,6	33,4
Varehandel, overnatting og servering	7,1	5,7	4,3	3,4	7,7	8,5	37,9	38,8
Utenriks sjøfart	13,4	17,2	2,5	9,6	-2,6	1,4	46,5	46,1
Transport ellers	4,6	4,8	7,0	7,1	3,4	3,7	34,2	32,1
Tjenesteyting	8,3	7,6	8,1	9,5	4,1	9,6	37,8	42,2
Næringseiendom	40,8	38,0	84,5	81,3	2,9	4,6	46,6	42,8
Utvalgte enkelt næringer samlet	100,0	100,0	7,6	5,3	3,6	5,7	41,6	41,4

1) Eksklusive utvinning av naturressurser, bank/forsikring og offentlig forvaltning. Alle tall er basert på foretakenes årsregnskaper.

2) Næringens andel av foretakenes totale innen- og utenlandske bankgjeld.

3) Driftsresultat i prosent av omsetning.

4) Resultat før skatt i prosent av totalkapitalen ved årets slutt.

5) Bokført egenkapital i prosent av totalkapital.

Kilde: Norges Bank

## Tabell 7 Stresstest

Makroøkonomisk scenario	Stressalternativ med fleksibel rentemargin			
	2013 <sup>1)</sup>	2014	2015	2016
BNP for Fastlands-Norge (Årsvekst i prosent)	1 ¾	-½	-1	½
KPI (Årsvekst i prosent)	2 ¼	2	1	¼
Lønnsindeks (Årsvekst i prosent)	3 ½	2 ¾	2 ¼	2 ½
Registrerte arbeidsledige (Prosent av arbeidsstyrken)	2 ¾	3 ¾	5	5 ¾
Valutakurs (Nivå. Importveid kursindeks, 44 handelspartnere)	88	88 ¾	88 ¾	88 ½
Oljepris, USD per fat (Nivå)	109	48	53	58
3 mnd. NIBOR (Nivå)	1 ¾	1 ½	1	1
Boligpriser (Årsvekst i prosent)	5 ½	-11	-7 ¾	-1
<b>Beregninger for bankanalyse</b>				
Vekst i kreditt fra stresstestbankene til husholdninger <sup>2)</sup>	6,3	4,3	2,0	0,4
Vekst i kreditt fra stresstestbankene til ikke-finansielle foretak <sup>2)</sup>	2,0	-2,2	-4,9	-4,1
Problemlån husholdninger <sup>3)</sup>	1,1	1,6	2,0	1,9
Problemlån ikke-finansielle foretak <sup>3)</sup>	2,7	5,5	10,4	11,9
<b>Tap og resultater – DNB Bank ASA<sup>4)</sup> Beløp i millioner kroner</b>				
Sum aktiva	2 250	1 926	1 901	1 868
Resultat før tap	21	20	26	26
Utlånstap	3	20	24	19
Resultat etter skatt	13	0	2	5
Ren kjernkapital	107	107	108	113
Beregningsgrunnlag uten overgangsgulv	965	1 013	1 032	1 047
Kjernekapitaldekning med overgangsgulv (Prosent)	10,5	10,3	10,5	10,8
<b>Tap og resultater – Nordea Bank Norge ASA<sup>4)</sup></b>				
Sum aktiva	592	598	590	579
Resultat før tap	7	7	9	9
Utlånstap	1	7	8	7
Resultat etter skatt	5	0	0	2
Ren kjernkapital	35	35	36	37
Beregningsgrunnlag uten overgangsgulv	230	245	251	255
Kjernekapitaldekning med overgangsgulv (Prosent)	11,0	10,8	11,2	11,9
<b>Tap og resultater – aggregat av fire sparebanker<sup>4, 5)</sup></b>				
Sum aktiva	483	489	485	478
Resultat før tap	6	6	8	8
Utlånstap	1	5	5	4
Resultat etter skatt	4	1	2	3
Ren kjernkapital	34	36	38	41
Beregningsgrunnlag uten overgangsgulv	288	302	308	313
Kjernekapitaldekning med overgangsgulv (Prosent)	10,4	10,9	11,6	12,5

1) Referansebane for BNP for Fastlands-Norge, KPI, årslønn, valutakurs og oljepris er hentet fra *Pengepolitisk rapport 3/2013*.

2) Endring i beholdning målt ved utgangen av året.

3) Misligholdte lån og andre særlig tapsutsatte lån. Alle banker unntatt utenlandske filialer i Norge. Lån til husholdninger inkluderer problemlån fra kredittforetak. I prosent av utlån til sektoren.

4) Siste faktiske observasjoner er hentet fra SNL Financials rapporter oppdatert per 2. kvartal 2013.

5) Basert på regnskapene til Sparebanken Vest, SpareBank 1 SR-Bank, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge. De sameiede kredittforetakene i SpareBank 1-alliansen hvor de tre SpareBank 1-bankene er medeiere, er ikke inkludert i summen av aktiva eller i beregningen av tap.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene, Thomson Reuters, SNL Financial, Norges Eiendomsmeglerforbund (NEF), Eiendomsmeglerforetakenes forening (EFF), Finn.no, Eiendomsverdi, Finanstilsynet og Norges Bank





Finansiell stabilitet

2013